

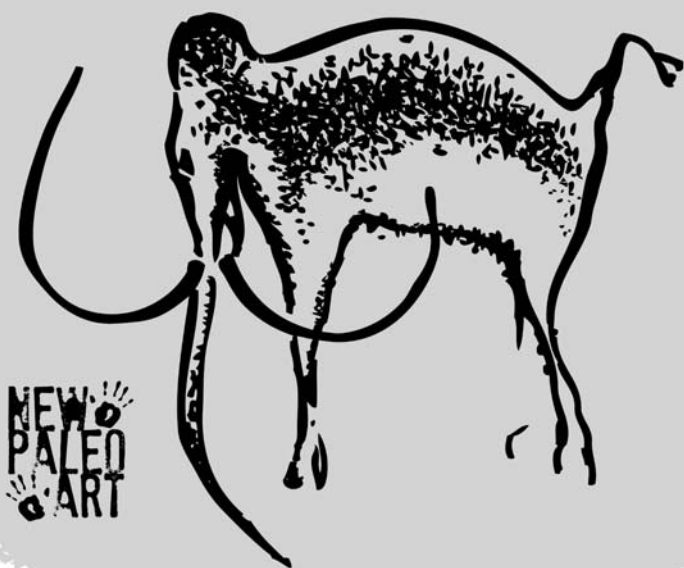
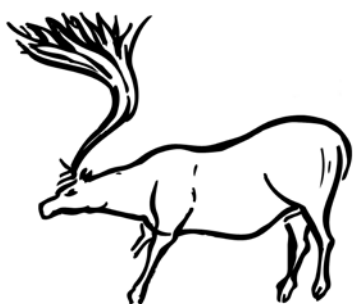
*Príspevky
k ústecké vlastivědě*

číslo 6

Muzeum města Ústí nad Labem

2013

ISSN 1213-1873

OBSAH

Historie

Praprapraní v ústeckém muzeu (Martin Krsek).....	2
--	---

Archeologie

Obydlí bečovského neandertálce (Michaela Kalinová).....	4
Paleolitické jeskynní malby (Michaela Kalinová).....	9

Přírodověda

Faunistický průzkum motýlů lokality Bílé stráně u Knobložky v roce 2012 (Jiří Spružina).....	12
Zápisky z terénního deníku (Jiří Spružina).....	17
Botanická sezóna na Ústecku v roce 2012 (Petr Bultas).....	20
Po stopách mamutů v Ústí nad Labem (Zuzana Vařilová).....	22

Knihovna

Prstem po mapě (Helena Houfková).....	30
Publikace Heleny Borské (Helena Houfková).....	32

Výstavy

K výstavě „Světlo zbořeného města“ (Jana Hubková).....	33
Petr Spielmann (1932) a jeho „ústecký ráj“ (Martin Krsek).....	40
Nehodné žití (Tomáš Okurka).....	44
Hračky dávné i nedávné.....	47
Giganti doby ledové (Zuzana Vařilová).....	48
Giganti aneb Jak se těžily bobky (Jiří Spružina).....	52
Odkaz paleolitu.....	56

Akce pro školy a veřejnost

Pravěká herna (Martina Kaucká).....	58
Strašidla v muzeu (Eliška Wiesnerová).....	62

Zprávy a novinky

Přírodovědný studijní depozitář.....	64
Dialog s časem.....	66
Exponáty měsíce.....	67

PRAPRAPRANÍ V ÚSTECKÉM MUZEU

Martin Krsek

Prababička praček, tak vypadá jeden z nejčerstvějších darů, které průběžně získává Muzeum města Ústí nad Labem od svých příznivců. Stroj na praní pochází asi z roku 1910 a jde o místní výrobek.

Převážná část pračky je ze dřeva, je to vlastně více méně bednářská práce. Prastarý prací stroj připomíná sud na nožičkách. Jde o pračku mechanickou, tudíž stroj poháněly lidské ruce. Pradlena musela velkou dřevěnou pákou pohyby tam a zpět roztáčet v bubnu soustavu metlic, asi jako když se šlehá sníh z vaječného bílku. *„Já si ještě pamatuji, že na ní babička prala. Dost často totiž u nás dříve vypadával proud a pak byla elektrická pračka k ničemu. Myslím, že naposled byla v provozu v padesátých letech,“* vzpomíná na rodinnou relikvii dárcce Věroslav Veit z Brně.

„Pračka prababička“ je pěkný kus, takže dala muzejníkům při převozu do budovy ústeckého muzea pořádně zabrat (foto J. Preclík)

Babička Anna Veitová se narodila v roce 1888 v Klukách u Poličky. Do Ústí se přestěhovala se svým manželem kolem roku 1910. Tehdy byla pračka velmi drahá záležitost. Stála pomalu tolik, co kráva. Protože rodina pocházela z dělnických vrstev, lze předpokládat, že si pračku obstarala později z druhé ruky. Většina obyvatel Ústí v té době ještě prala na valše v neckách a o takovém pomocníku v domácnosti jen snila.

Pračka poslední desetiletí stála v koutě sklepa. Naštěstí přestála různé vlny úklidů a nyní se dostala do muzea. Jde o bezkonkurenčně nejstarší stroj tohoto druhu, který se ve sbírkách nachází. Je prakticky kompletní, plně funkční a v dobrém stavu. Většina částí je z odolného tvrdého dřeva, vyjma páky na ovládání mechanismu, na té si pochutnali červotoči a rozpadla se.

Prastará pračka v celé své kráse
(foto J. Preclík)

Hodnotu tohoto zajímavého exponátu zvyšuje fakt, že je to místní výrobek. Pozůstatky firemního štítku prozrazují, že výrobcem byl majitel firmy na mechanické pračky křestním jménem Bruno a nečitelného příjmení začínajícího písmeny Re... Zřejmě ale podnik brzy zkrachoval, neboť nefiguruje v žádném dobovém seznamu ústeckých firem. Ve sbírce techniky se nachází několik praček. Doposud nejstarší byl model s elektromotorem z padesátých let podomácku vyrobený. Další exempláře reprezentují tovární výrobky z let šedesátých.

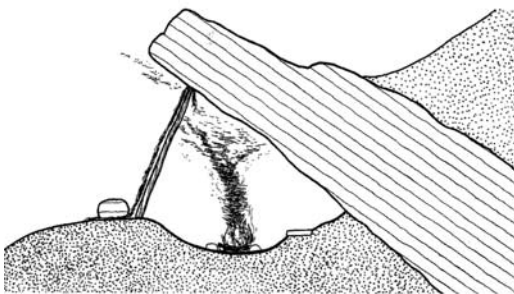
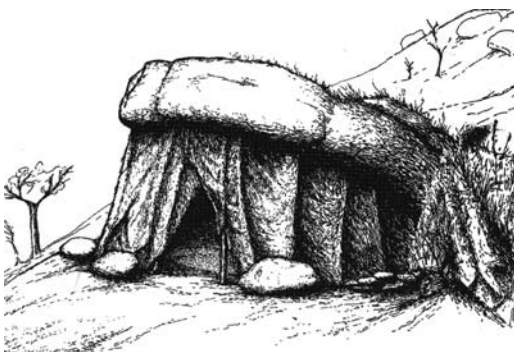

OBYDLÍ BEČOVSKÉHO NEANDERTÁLCE

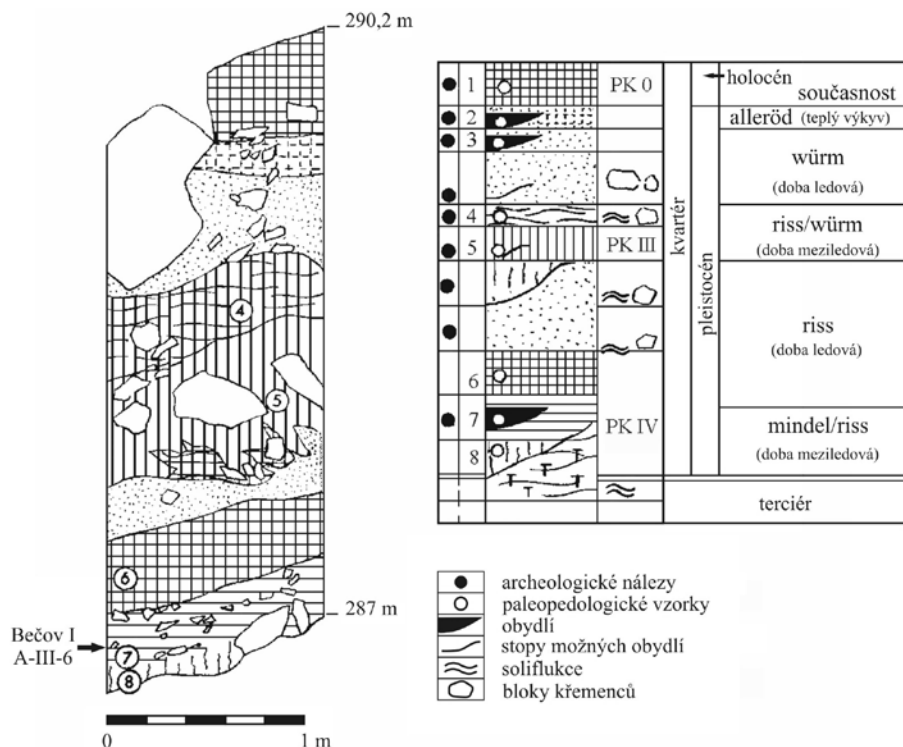
Michaela Kalinová

Mezi Louny a Mostem, na okraji katastru Bečova, v Hrádeckém údolí se nachází jedna z nejvýznamnějších lokalit v Čechách z období 0,75 milionu až 10 tisíc let př. n. l., lokalita nazvaná Bečov u Mostu. Naleziště objevil v roce 1964 K. Žebera a od roku následujícího, 1965, zde řídil systematický archeologický výzkum J. Fridrich. Postupně objevoval jedno naleziště za druhým z období starší doby kamenné, paleolitu.

Unikátním nalezištěm pro období středního paleolitu (doba před 250 tis. až 40 tis. lety) je lokalita **Bečov I**, nacházející se v nadmořské výšce 317 m nad mořem na Písečném vrchu. Ve středním paleolitu přinesli lovci-sběrači do Čech **kulturu moustérien**, tj. kulturu bez pěstních klínů a s odlišnou technikou výroby kamenných nástrojů. Těmi nositeli byli zástupci lidského druhu *Homo neanderthalensis*. Neandertálci byli oproti moderním lidem menší a mnohem robustnější, s kratšími dolními i horními končetinami. Pro přežití drsných dob ledových měli velkou výhodu malého povrchu těla, díky němuž neztráceli příliš tělesného tepla. Právě Písečný vrch si oblíbily tlupy neandertálců a vracely se hlavně na jeho západní stranu po dobu téměř čtvrt milionu let. Vytvořili tak mnohonásobná souvrství dokazující sídlení na jedné lokalitě po celé dlouhé období středního paleolitu.

Kresebná rekonstrukce obydlí – Bečov I, A-III-6
(Fridrich 1982)

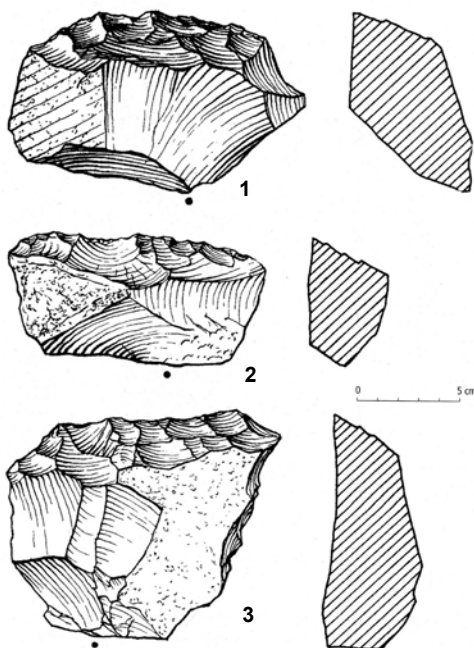
Část profilu Ab a jeho schéma – Bečov I (podle J. Fridricha – L. Smolíkové)

Z nálezové vrstvy Bečov I A-III-6 pochází **zahloubený sídelní objekt**, ve kterém pobýval právě člověk neandertálský. Obydlí tvořila zahloubená oválná jáma s plochým dnem, která byla ukrytá pod velkou křemencovou deskou, nazývanou abri. Obydlí bylo zahloubené maximálně 75 cm pod tehdejší povrch a na východní a západní straně jej chránily zídky z plochých křemencových kamenů. Další křemencové balvany byly uloženy okolo zahloubené jámy, patrně používané jako zátěž pro kožené stěny. Vnitřní rozměry dosahovaly 4,8 x 3,5 m, což odpovídá přibližně 15 m², a vnější 6,6 x 4,25 m. Obydlí uvnitř ukrývalo mírně zahloubené a kameny obložené ohniště, podle něhož patří k zástupcům novější sídelní strategie. Ve starší tradici byla ohniště umístována před samotné malé chaty.

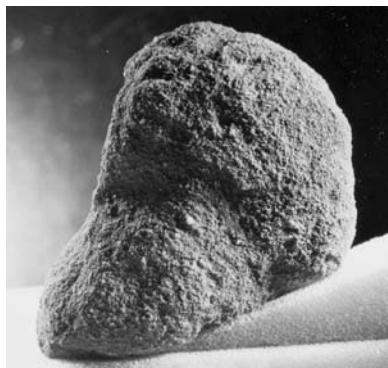

Vnitřek obydlí byl zaplněn odpadem, který vznikl při výrobě štípaných kamenných nástrojů, ojedinělými kostmi z jelena, jakožto ulovené zvěře, a přepálenými peckami švestek a třešní. Podlaha byla pokryta vrstvou jemného červenooranžového prachu s hrudkami barviva (okr, silně zvětralé porcelanity), které bylo roztíráno na kamenných destičkách neboli paletkách. Na paletkách jsou velice jasně zřetelné vyhlazené stopy po roztírání se zadřeným barvivem do zrníček křemence.

V případě kamenných nástrojů dominují **drasidla** a naopak zcela chybí pětní klíny, tak typické pro předchozí období. Dále k industrii patří hroty, nože, rydla, vrtáky a sekáče.

Středopaleolitická drasidla: 1) příčné obloukovité, 2) příčné rovné, 3) atypické příčné rovné – Bečov I, A-III-6 (Fridrich 1982)

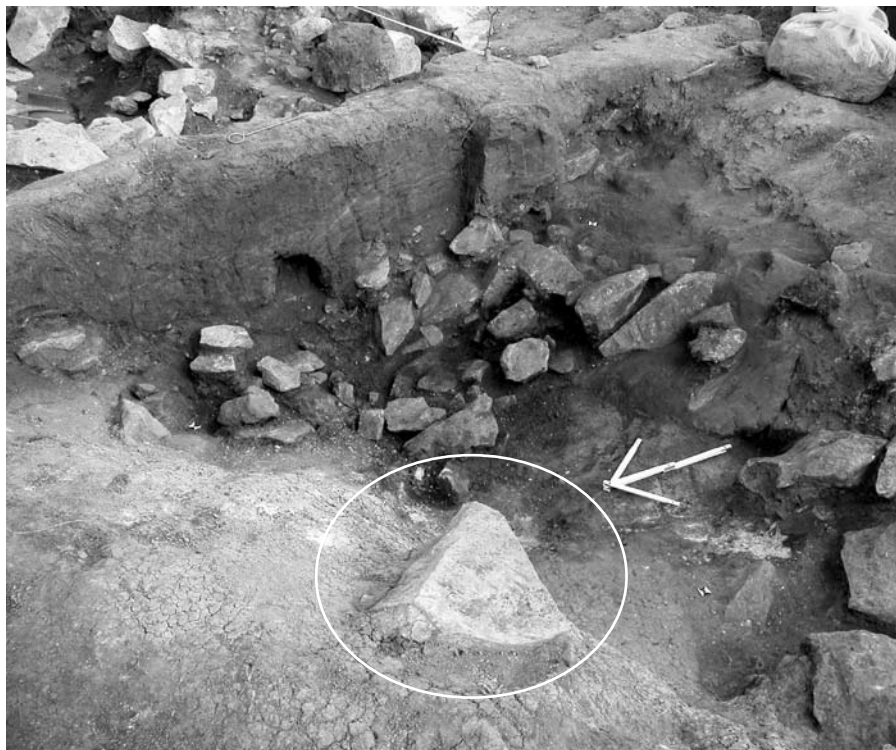
Hlavička paleoanthropa nalezená v obydlí v roce 1972 (foto J. Fridrich)

V naprosté převaze jsou ale jádra křemence, která představují jakýsi polotovár připravený k výrobě samotného nástroje. Velice zajímavým nálezem pocházejícím z vnitřku obydlí je **kamenná hlavička člověka** vyrobená z písčitého křemence. Jedná se o nejstarší figurku u nás a zároveň dosud nejstarší doklad mobilního umění, které v pozdější době mladého paleolitu symbolizují tolik známé venuše.

V nejzazším koutu chaty, v severozápadním rohu, pečlivě schovaná za ohništěm se nám dochovala **nejstarší „židle“** v Evropě. Řeč je o opracovaném kusu bečovského křemence o rozměrech 56 x 36 x 10 cm, který je interpretován jako sedátko. Této interpretaci nahrává fakt, že na podlaze u sedátka zůstaly po obyvateli chaty dva otisky nohou.

Na příkladu sedátka a velkého množství odpadního materiálu přímo uvnitř obydlí lze jednoznačně ukázat, že doba neandertálců nebyla dobou všudypřítomného spěchu, ani dobou přehnaného pořádku. Zároveň také nebyla dobou hromadění věcí. Zkuste si každý na chvíli představit, že se každého čtvrt roku stěhujete, navíc bez dopravních prostředků. Zcela jistě byste si vystačili pouze s nejnutnějšími a vysoce užitečnými věcmi. A stejně tak i naši předci. Musíme si uvědomit, že většinu minulosti prožil člověk jako

Sedátko objevené při archeologickém výzkumu (foto J. Fridrich)

Rekonstrukce obydlí bečovského neandertálce na výstavě „Giganti doby ledové“
(foto J. Preclík)

lovec-sběrač a bral si pouze to, co nutně pro své přežití potřeboval. Žil jako nedílná součást přírody, které se musel maximálně přizpůsobovat.

Zmenšený model rekonstruovaného obydlí bečovského neandertálce byl součástí výstavy „Giganti doby ledové“. Spolu s ním byla vystavena jen malá část předmětů z lokality Bečov I. Součástí výstavy tvořily též výsledky celoživotního bádání doc. PhDr. Jana Fridricha, DrSc., jeho spolupracovníků a následovníků. V našem muzeu byl prezentován jen zlomek výstavy nesoucí název „Krajinou pěstních klínů“. Na závěr bych tedy ráda poděkovala autorům výstavy za svolení k využití poskytnutých materiálů.

Literatura:

- Fridrich J. (1982): Středopaleolitické osídlení Čech, Archeologický ústav ČSAV, Praha, 324 s.
- Fridrich J. (2005): *Ecce Homo. Svět dávných lovců a sběračů*. Krigl, Praha, 320 s.
- Vencel S. (ed.), Fridrich J. (2007): *Archeologie pravěkých Čech 2. Paleolit a mezolit*. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. Praha, 164 s.

PALEOLITICKÉ JESKYNNÍ MALBY

Michaela Kalinová

Paleolit, starší doba kamenná, je nejstarší a zároveň nejdelší úsek lidských dějin (2,5 mil.–8000/6000 př. n. l.). Právě v paleolitu se vytvářejí počátky lidské kultury a technologií, které v jeho mladším období (44000/40000–11000/9000 př. n. l.) představuje skalní umění.

Pravěké umění můžeme rozdělit na dvě skupiny – mobilní a imobilní. Mobilní umění představují předměty osobní potřeby: zbraně a nástroje, plastiky, kostěné a kamenné destičky doplněné malbou, kresbou nebo rytinou. Imobilním uměním jsou chápány malby, kresby a rytiny v jeskyních, na skalních stěnách a převisích. Používanými materiály na výrobu pravěkých artefaktů byly především kosti, zvířecí a výjimečně i lidské, mamutovina, rohy, parohy, zuby a dále kámen, hlína, dřevo, minerály a horniny, kůže a různé schránky živočichů (lastury, ulity).

Jeskynní malby vznikaly nanášením pigmentu, který byl získáván z minerálů, hornin a kovů (okr, mangan, hematit, vápenec aj.). Vznikaly tak barvy černá, červená, žlutá, okrová, hnědá a bílá. Pigment byl drcen na prášek a rozmíchán ve vodě. Dále muselo být přidáno ještě pojidlo, kterým mohly být i tělní tekutiny (sliny, moč), rostlinná šťáva nebo zvířecí tuk. Celá směs

Stěna s malbami praturů – Lascaux, Francie (Jelínek 1972)

Část stropu s malbami zvířat – Altamira, Španělsko (Mazák 1986)

vytvořila jakousi pastu, která lépe přilnula na skalní stěnu. Malba byla nanášena na skalní stěny rukou, dutými kostmi nebo štětcem z peří, srsti nebo vlasů, případně byly barvy aplikovány ústy. Malba mohla být doplněna rytinou nebo kresbou, otisky paží, chodidel a rukou.

Výtvarné práce dokládají přímo v jeskyních nejen malby samotné, ale i předměty doprovodné. Často jsou spolu s malbami nalézány nádoby na pigment, malířské palety, lampy k osvětlení nebo samotné hrudky barviva. K ukládání barviva sloužily nejčastěji mušle velkých korýšů. Na podlahách bývají dokonce nalézány stopy po dřevěném lešení, díky němuž mohli pravěcí malíři realizovat své představy ve vyšších místech nebo na stropě jeskyně.

Motivy jeskynních maleb jsou velice rozsáhlé. Nej působivější jsou jistě rozsáhlé kompozice většího množství zvířat, především nosorožců, mamutů, koní, bizonů, sobů, lvů, medvědů a dalších šelem. Často se ale také jedná o geometrické tvary, linie a tečky. Dosud neobjasněnou otázkou jsou antropomorfní figury s naznačením různých zranění nebo bytosti, které připomínají napůl člověka a napůl zvíře. Tyto postavy jsou interpretovány jako pravěcí čarodějové se zvířecími maskami, kteří právě provádí šamanský rituál.

Oblast západní Evropy (Francie, Španělsko) je na skalní umění velmi bohatá. Nejstarší nástěnné malby byly objeveny poměrně nedávno, v roce 1994, v jeskyni Chauvet. Můžeme zmínit další významné jeskyně z Francie: Rouffignac, Lascaux, Niaux, Les Combarelles a ze Španělska např. Altamira, El Castillo.

Literatura:

Clottes J., Půtová B., Soukup V. (2011): *Pravěké umění. Evoluce člověka a kultury*. Akademie veřejné správy, Praha, 265 s.

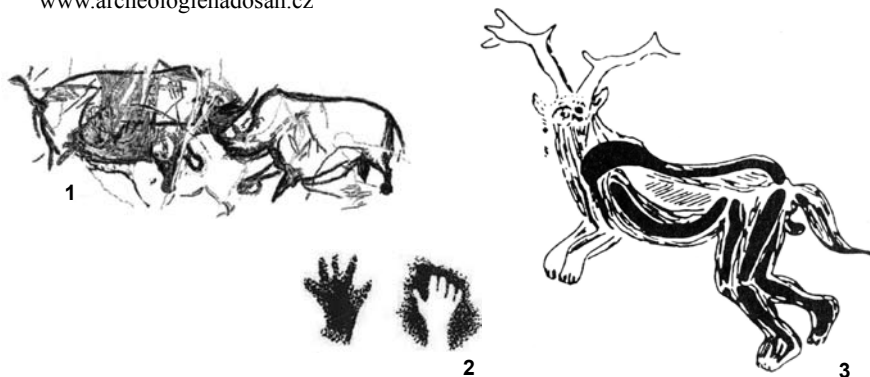
Jelínek J. (1972): *Velký obrazový atlas pravěkého člověka*. Artia, Praha, 557 s.

Lewis-Williams D. (2007): *Mysl v jeskyni. Vědomí a původ umění*. Academia, Praha, 402 s.

Mazák V. (1986): *Jak vznikl člověk. Sága rodu Homo*, Práce, Praha, s. 354.

Podborský V. (2006): *Náboženství pravěkých Evropanů*. Masarykova univerzita, Brno, s. 101.

www.archeologienadosah.cz

Příklady jeskynních maleb: 1) bojující nosorožci – Chauvet, Francie (Clottes et al. 2011);

2) pozitivní a negativní otisky rukou (Clottes et al. 2011); 3) čaroděj v podobě jelena – Les Trois Freres, Francie (Podborský 2006)

Lidské stopy na podlaze jeskyně – Tuc d'Audoubert, Francie (Jelínek 1972)

FAUNISTICKÝ PRŮZKUM MOTÝLŮ LOKALITY BÍLÉ STRÁNĚ U KNOBLOŽKY V ROCE 2012

Jiří Spružina

Z geomorfologického hlediska se tato lokalita nachází v celku České středohoří, podcelku Verneřické středohoří, okrsku Litoměřické středohoří. Území Bílých strání u Knobložky tvoří prudké svahy se západní expozicí, na hraně jižní části se třemi vršky (331 m n. m.), mapový faunistický čtverec 5450. Půda je obohacena erodovaným geologickým podkladem, tvořeným druhohorními slítnými vápenci – tzv. zvonivou opukou. Z hlediska krajinné charakteristiky je tvořena mírnými až prudkými travnatými a křovinatými stráněmi většinou se západní nebo jihozápadní expozicí obklopenými poli, ovocnými sady, loukami a pastvinami.

Název „Bílé stráně“ je odvozen od zdaleka viditelné bílé barvy vápenců a opuk, které jsou odkryty pod rostlinným pokryvem ve vyšších částech strání. Stezky vyšlapané zvěří po vrstevnicích, resp. odkryté erozí svahu, tak mají

Bílé stráně u Knobložky – vrcholové partie (foto J. Preclík)

světle šedé až bílé odstíny obdobně jako v nedaleké Národní přírodní památce Bílé stráně u Litoměřic.

Celostátní význam lokality je dán mimo jiné výskytem velkého počtu zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů, z nichž někteří se zde vyskytují na okraji areálu svého rozšíření. Biotop hostí velmi pestrá společenství xerothermních bylinných společenstev s výskytem mnoha vzácných a ohrožených druhů teplomilných a suchomilných rostlin zejména čeledi vstavačovitých i jiných čeledí, jako jsou např. třemdava bílá, lilie zlatohlávek, plamének přímý, hořec brvitý, hořec křížatý, pětiprstka žežulník, okrotice bílá, hvězd-nice chlumní, pcháč panonský apod. Z tohoto důvodu je lokalita Bílé stráně u Knobložky dlouhodobě předmětem poměrně intenzivního botanického průzkumu. Nařízením vlády ČR č. 208/2012 Sb., o vyhlášení evropsky významných lokalit (dále jen EVL), zařazených do evropského seznamu, byly Bílé stráně u Knobložky začleněny do národního seznamu EVL pod Bílé stráně u Litoměřic (celková plocha 63,9 ha). Prioritním druhem hmyzu v rámci systému Natura 2000 je zde přástevník kostivalový (*Callimorpha quadripunctaria*).

Materiál a metodika

Jako metody ke sběru motýlů bylo použito odchytu přeletujících imag do entomologické sítě a smýkání v travním podrostu. Za účelem zjištění výskytu drobných motýlů (tzv. mikrolepidopter) byly sbírány listy stromů a keřů s viditelnými požitky jejich larev. Sběr byl prováděn téměř výhradně v denní době, pokud možno za slunečního svitu, přičemž v průběhu období duben – září byla lokalita navštívena celkem ve 45 dnech. I z tohoto důvodu se získaný materiál týká téměř výhradně motýlů s denní letovou aktivitou. Zákonem chráněné druhy nebyly odchytávány, pouze registrovány v terénu.

Výsledky a diskuze

Celkem bylo na lokalitě zjištěno 107 druhů motýlů v 21 čeledích, převážně s denní letovou aktivitou. Na základě zkušeností odhaduji, že se jedná cca o 20 % motýlů skutečně se na lokalitě vyskytujících, neboť předmětem dosavadního průzkumu nebyla celá významná skupina motýlů aktivních v noci. Kvalitní systematický průzkum celého řádu v NPP Bílé stráně uskutečnil v letech 1998–2001 Miroslav Žemlička z Litoměřic. Průzkum byl zaměřen

převážně na druhy motýlů s noční letovou aktivitou za využití metody odchytu na zdroj umělého světla doplněný individuálními odchvy imag aktivních během dne. Celkově Miroslav Žemlička v průběhu čtyř let na lokalitě zjistil 937 druhů motýlů. Na lokalitě Bílé stráně u Knobločky, byť je svým charakterem NPP Bílé stráně značně podobná, však velmi pravděpodobně nebude dosaženo obdobného výsledku, neboť zde absentují vlhká stanoviště v blízkém okolí (Pokratický potok a rybník), na něž je vázáno mnoho vlhkomilných druhů. Druhovná diverzita motýlů však bude srovnatelná především u xerotermofilních druhů vázaných na otevřená stanoviště.

Komentář k významným druhům:

Trifurcula subnitidella – drobníček, jehož housenka vyhlodává chodbičky ve stoncích štírovníku (*Lotus*) patří sice k typickým druhům českého termofytika, ale o jeho výskytu v Českém středohoří není mnoho dokladů. Totéž platí o druhu *Epermenia pontificella*, dalším zástupci drobných motýlů.

Hemaris tityus – dlouhozobka chrastavcová – palearktický druh luk, pasek a úhorů, který je aktivní za slunných a teplých dnů. V poslední době se stává vzácným. Na lokalitě zjištěn na vrcholových partiích pahorků na květech šalvěje a smolníčky.

Hamearis lucina – pestrobarvec petrklíčový – v poslední době stále vzácnější druh ranějších sukcesních stádií listnatých lesů, kvetoucích luk a křovinatých lesostepí. Jedná se o ohrožený druh. Jednoznačnou genocidou je pro něj převod listnatých porostů na monokultury jehličnanů. Na lokalitě zjištěn v okolí živných rostlin v jedné generaci v dubnu a květnu.

Lycaena virgaureae – ohniváček celíkový – dříve hojný, ale v poslední době zřetelně ubývající a vzácnější druh kvetoucích luk.

Satyrus acaciae – ostruháček kapincový – pontomediterránní druh obývající suché a teplé křovinaté stráně a svahy s jižní expozicí. Živnou rostlinou je trnka obecná (*Prunus spinosa*). Jedná se o ohrožený druh vytvářející lokální populace s omezenou schopností migrace do okolí. Motýl je trvale na ústupu, v současné době se vyskytuje řidče pouze na zbytcích lesostepí.

Glaucopsyche alexis – modrásek kozincový – lokální druh přirozených bezlesých biotopů, který v poslední době znatelně ubývá. Historicky rozšířen roztroušeně ve všech teplých oblastech. Dramatický ústup zaznamenal především v Čechách, kde je dnes znám jen ze tří oblastí (Doupovské hory, okolí Českého Krumlova a České středohoří). V ČR je ohroženým druhem.

Bílé stráně u Knobložky – jižní svahy (foto J. Preclík)

Polyommatus thersites – modrásek vičencový – druh skalních stepí a lesostepí, výslunných kamenitých strání a suchých úhorů. Patří ke xerothermním druhům, které jsou nyní hojnější na sekundárních biotopech než na primárním bezlesí. To souvisí s výskytem jeho živné rostliny, již je vičenec setý (*Onobrychis viciifolia*) vysazovaný na rekultivovaných plochách podél silnic v teplých oblastech.

Polyommatus daphnis – modrásek hnědoskvrný – pontomediterránní druh obývající suché stepní lokality, výslunné stráně, suché úvozy a extenzivně využívané suché louky. V ČR se vyskytuje roztroušeně v teplých oblastech, zejména ve středních a severních Čechách a na jižní Moravě. Vyhynul na severní a střední Moravě a na většině jižních a východních Čech.

Závěr

Iniciační průzkum motýlů lokality Knobložka prokázal, že se jedná z biologického hlediska o velice zajímavou lokalitu z mnoha hledisek srovnatelnou například s NPP Bílé stráně. Celkem bylo zjištěno 107 druhů motýlů

v 21 čeledích, převážně s denní letovou aktivitou. Průzkum bude pokračovat i v roce 2013 se zaměřením zejména na noční motýly, k čemuž bude využito osvědčených metod lovu pomocí světelného lapače. Vyhodnocení dosud zjištěných motýlích druhů jako indikátorů zachovalosti biotopu pro účely jeho ochrany na základě metodiky Jiřího Vávry (viz literatura) nebylo v plném rozsahu provedeno vzhledem k dosavadní nekompletnosti průzkumu. Podstatou této metody je ohodnocení zjištěných druhů na lokalitě na základě jejich indikační hodnoty, která je tvořena součtem potravní vazby, stanovištní vazby a vzácnosti. Přesto, na základě dosud zjištěných výsledků lze vyslovit dílčí závěr, že biotop, na němž je přítomen indikátor 1. stupně (pestrobarvec petrklíčový, modrásek vičencový a modrásek hnědoskvrnný) lze považovat za velice kvalitní.

Poděkování patří mému zaměstnavateli, jenž mi umožnil provádět neomezený průzkum v průběhu celého roku. Dále kolegovi Jindřichu Černému za sběr a determinaci požerků tzv. microlepidopter a kolegovi Petru Bultasovi, botanikovi Muzea města Ústí nad Labem za poskytnutí dílčích floristických údajů k lokalitě.

Výhled z Bílé stráně na kopcovitou krajinu Českého středohoří (foto J. Preclík)

Literatura:

- Bělin V. (1999): Motýli České a Slovenské republiky aktivní ve dne – Kabourek, Zlín, 95 s.
- Laštůvka Z., Liška J. (2011): Komentovaný seznam motýlů České republiky – Biocont laboratory Brno, 148 s.
- Vávra J. (2008): Návrh metodiky hodnocení kvality přírodních habitatů s použitím analýzy taxocenózy motýlů – Fauna Bohemiae Septentrionalis, Supplementum 5, TOMUS 33/2008, 228 s.
- Žemlička M. (2011): Výsledky inventarizačního průzkumu motýlů (Lepidoptera) v Národní přírodní památce Bílé stráně v CHKO České středohoří – Sborník Severočeského muzea, Přírodní vědy, Liberec, 29, s. 149–182.

ZÁPISKY Z TERÉNNÍHO DENÍKU

Bílé stráně u Knobložky, 7. června 2012

Na lokalitu přicházím v pozdním slunečném odpoledni. Pochopitelně mě doprovází kamarád z nejněvčetnějších, můj jezevčík Pacináč. Procházím vrcholovými zatravněnými partiemi a na kvetoucí vegetaci se snažím odchytit do sítky přeletující modrásky. Na úpatí svahu pode mnou, mezi přestárlými třešněmi vidím z dálky svítit nachově červené květy lilie zlatohlavé (*Lilium martagon* L.). Shodou okolností přímo dolů k porostu lilií přeletuje tmavě zbarvený motýl z čeledi babočkovitých, a tak se co nejrychleji přesouvám do nižších partií svahu. Byla to jen běžná babočka paví oko, ale květy lilie jsem tak okouzlen, že usedám v jejich bezprostřední blízkosti a kochám se jejich neskutečnou krásou. Pacináč uléhá mezi stvolů rostliny a dopřává si též v úmorném vedru zaslouženého odpočinku. Já stále říkám, že ten pejsek je ocelovej. Celé dny zde se mnou courá v nízkém podrostu plném trní, který je vzhledem k jeho výšce pro něj pralesem, a přesto nikdy nezakňučí, tlapky často samý trn a šrám. Posléze se přesouvám až na hranu jižního svahu, odkud je výhled na celé labské údolí a blízkou obec Malíč. Scházím až úplně dolů k úpatí svahu. V trávě po pravé straně zvěří vyšlapané stezky promodrávají květy hořce křížatého (*Gentiana cruciata* L.). Můj kolega Peťa Bultas, zvaný Bultáš, má tuto nevelkou populaci zmapovanou a sečtenou do posledního trsu, posledního exempláře. Láká mne zarostlá cesta směřující vzhůru z obce Malíč do osady Knobložka. S obtížemi slézám terénní zlom k cestě tvořený rozpadlou bílou opukou, přičemž se nevyhnu pádu na záda. Vyděšený Pacináč ode mne prchá mílovými skoky do přilehlé zarostlé strže zčásti vyplněné navážkami místních starousedlíků

Bílé stráně u Knobložky – vřetenuška obecná (*Zygaena filipendulae*) (foto J. Preclík)

a chatařů. Scházím starou stezkou až dolů na podmáčenou louku v bezprostřední blízkosti konce zahrad obyvatel osady Malíč, když tu náhle Pacináč strne a intenzivně nabírá vítr. Vzápětí se rozbíhá a nereaguje ani na mé povely k zastavení. Říkám si, že určitě zvětřil divočáky, kterých se ve strži pohybuje i přes den dost, ale pes oproti mým předpokladům směřuje přímo do obce. Utíkám za ním a chytám jej až za návsí u vrátek jedné chalupy. Je tak divokej, že mne málem kousnul. Nevím, co si mám o tom myslet, snad tady někde hárá fenka. Vracíme se cestou vzhůru do travnatého svahu. Síťka je v permanenci, neboť z podrostu vylétá spousta můrovitých z podčeledi Erebi-nae. Do setmění zbývá hodina, a tak ve vrcholových partiích svahu instaluji plátno na lov nočního hmyzu. Pacináč uléhá na můj batoh a se zájmem sleduje, jak prostěradlo napínám mezi dva stromy s výhledem na celé údolí a osazuji je ultrafialovou zářivkou. Kolem 22. hodiny se zvedá silný vítr a jakákoliv naděje na slušný úlovek se rázem rozpívá. Ačkoliv je plátno ukotvené spodním okrajem velkými kameny k zemi, třepotá se jako lodní plachtoví v bouři. Volám kamarádovi z nedalekého Kamýku, zda by nezašel,

pochopitelně s pet flaškou piva, aby mi „noční směna“ rychleji uběhla, ale je líný a na zdolání necelých 2 km prostě nemá. Z rokle pode mnou se ozývají zvuky divokých prasat hodujících na místním zahrádkářském smetáku a já uléhám do trávy, protože plátno je prázdné. Nechápu to, vždyť podmínky k lovu byly ideální – teplo, měsíc v novu, až na ten vítr. Ve dvě ráno to balím. Na plátně sedí jediný motýl, hrotnokřídlec zahradní (*Korscheltellus lupulinus* L.).

Pointa: Následující týden se setkávám se svou dcerou Michaelou, která mi sděluje, že v Malíči spolu s přítelem již téměř rok renovují chalupu k rekreačním účelům. Dochází mi, že to byl hlavní důvod, proč Pacináč nezadržitelně prchal směrem do obce, neboť cítil moji dceru, kterou zbožňuje, zatímco mne považuje za svého „páníčka“ jen z hlediska krmení. Panchart jeden nevděčnej! Když holce říkám, že zde provádím průzkum motýlů, dcera sděluje další informaci, která mne též moc netěší. Prý seděli s přítelem v místní hospodě a od stolu štamgastů se ozvalo: „Představ si, že nějaký idiot celou noc svítil nahoře na louce na Knobložce“. To jsem si vysloužil hezkej cejch. Vivat entomologia!

Pacináč u orchideje pětiprstka žežulník (*Gymnadenia conopsea*) (foto J. Spružina)

BOTANICKÁ SEZÓNA NA ÚSTECKU V ROCE 2012

Petr Bultas

V loňském roce byly nalezeny druhy rostlin, které z různých příčin nebyly již po řadu let na Ústecku zaznamenány. To svědčí o veliké hodnotě tohoto území, kterému je třeba do budoucnosti věnovat náležitou pozornost, nejen z hlediska botanického.

V květnu jsem procházel s Mgr. Karlem Neprašem, botanikem Oblastního muzea v Litoměřicích, některá místa v Průčelské rokli nad Brnou. Sledovali a zaznamenávali jsme výskyt vzácných a ohrožených druhů a při této příležitosti jsem byl svědkem objevení lokality kvetoucího **hvozdíku sivého** (*Dianthus gratianopolitanus* Vill.) během odpočinku a konzumace svačiny. Tento hvozdík je uváděn z Českého středohoří z pěti míst. Jsou to skály nad Mojžířem (tam jsem ho nedávno bezvysledně hledal), travnaté stráně labského údolí mezi Chvalovem a Moravany a v Průčelské rokli. V 70. letech minulého století byl jeden vitální trs evidován při botanické inventarizaci nově založené přírodní rezervace Sluneční stráň. Vše jsou desetiletí staré údaje. V současnosti je z Českého středohoří známa pouze středně silná populace na Lipské hoře u Mrskles. Mimoto roste v bohaté populaci na Bořni a je udáván i z blízkého Zlatníku. Také Bezděz hostí tuto krásnou rostlinu.

Hvozdík sivý je silně ohrožený druh a v této kategorii je chráněn zákonem. Je to vytrvalá rostlina, rostoucí většinou v trsech, dosahující výšky až 20 cm. Květy jsou v barevné škále, od stříbřitě šedé až po tmavě nachovou, při okraji zubaté a vonné. Název **sivý** je odvozen od sivozelené barvy stvolů a od barvy květů.

Nejsem si jist, jestli by došlo k objevení této lokality, kdybych na místě byl pouze já. Strmé skalní výstupy rozhodně nejsou to, co by mne přitahovalo,

Hvozdík sivý, Bořeň, 21.05.2011
(foto J. Dvořáková)

Hvozdík sivý, PR Sluneční stráň,
květen 1963 (foto A. Machata)

Kostival český, k. ú. Vrbka,
19.05.2007 (foto D. Koutecký)

Detail květenství kostivalu českého, k. ú. Vrbka,
19.05.2007 (foto D. Koutecký)

a některé nálezy jsou na místech, na nichž je pohyb na pokraji hazardu se zdravím. Zde by se uplatnil horolezec s botanickým vzděláním...

Zatímco při hledání hvozdíku sivého potřebujete horolezecké vybavení, na **kostival český** (*Symphytum bohemicum* F. W. Schmidt) spíše poctivé nepromokavé boty, ne-li boty na brodění. Tato statná, chlupatá, žlutobíle kvetoucí rostlina se vyskytuje mimo jiné na dolním toku Bíliny, na vlhkých loukách a ve zbytcích lužních lesů. Tam jsem jej také koncem května našel. Je to druh silně ohrožený a v této kategorii je také chráněn zákonem.

Historicky je kostival český popisován v okolí Ústí nad Labem na čtyřech lokalitách, ale to jsou i sto let staré údaje. Na lokalitě poblíže Rtyně nad Bílinou roste na dvou místech, celkem v několika desítkách exemplářů. Lokalita je stabilizovaná a perspektivní.

Toto jsou dva významné rostlinné druhy, které se u Ústí nad Labem prokazatelně vyskytují. Není však vůbec vyloučeno, že k nim přibudou v budoucnosti další nálezy. Stále existují místa, kde se v nedávné minulosti nalézaly vzácné rostliny i přes současnou lidskou exploataci...

Poděkování: paní J. Dvořákové a panu D. Kouteckému za laskavé povolení zveřejnění fotografií.

PO STOPÁCH MAMUTŮ V ÚSTÍ NAD LABEM

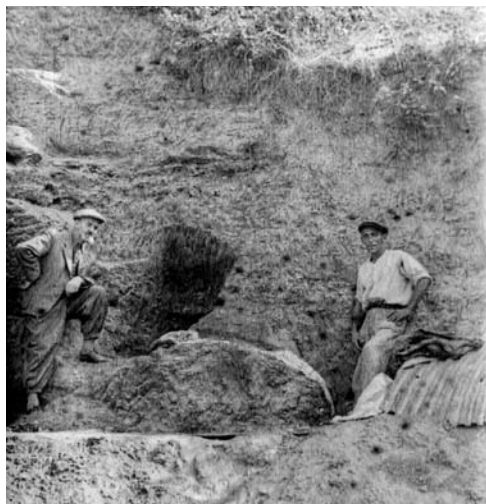
Zuzana Vařilová

Mamuti byli majestátní chobotnatci, kteří se stali symbolem dob ledových. První zástupci rodu *Mammuthus* se objevili přibližně před 5 mil. let. Postupně obydleli Evropu, severní a východní části Asie a Severní Ameriku. Mamutů existovalo více druhů. Jedním z geologicky nejstarších a zároveň největším druhem byl mamut stepní (*Mammuthus trogontherii*). Hlavním zástupcem glaciální fauny je pak mamut srstnatý (*Mammuthus primigenius*), který se objevil v Evropě před 250 000 lety; jeho současníkem byl severoamerický mamut Kolumbův (*Mammuthus columbi*).

Mamuti byli mohutná zvířata přizpůsobená životu v tundře, na travnaté stepi či okraji tajgy. První formy poddruhu *Mammuthus primigenius fraasi* dosahovaly kolem 4,3 m v kohoutku. Pozdější formy byly poněkud menší, ale stále mnohem větší než současný africký slon. Mamuti měli kratší nohy, hlavu však naopak větší a vyšší, na temeni zakončenou nápadným hrbolem.

Mammuthus primigenius, olej na plátně 50 x 70 cm (Petr Modlitba 2008)

Nález mamutiho klu v Ústí n. L. – Důlce (1947–1948) – vyzvedl Josef Herych, kustod ústeckého muzea (na snímku vlevo, fotoarchiv muzea)

Velké, přes 4 m dlouhé kly byly ohnuty směrem k sobě a mamuti je používali jako radlice k odhrabávání sněhu. Proti chladu mamuty chránila dlouhá, rezavě hnědá srst a silná vrstva podkožního tuku. Mamuti žili ve stádech jako současní sloni, v průběhu roku migrovali za potravou na zimní a letní pastviny. Většina z nich vyhynula na konci poslední doby ledové (asi před 10 000 až 8 000 lety).

O způsobu života a vývoji mamutů je toho známo mnohem více než o jiných vyhynulých druzích zvířat. Většina znalostí je obvykle doložena pouze nálezy kosterních pozůstatků či zubů. Objevy zmrzlých, dokonale zakonzervovaných těl mamutů v severních oblastech Sibíře však tvoří vzácnou výjimku. Díky tomu máme informace o morfologii a stavbě jejich těl (srsti, kůže, svalovině, vnitřních orgánech), obsahu žaludku a dokonce o složení jejich trusu.

Vymření mamutů je stále tak trochu zahaleno rouškou tajemství. Zdá se, že příčin muselo být více. Hlavní roli hrály jistě dramatické změny podnebí a související proměny jejich přirozeného prostředí (zejména složení vegetace). Životní prostor mamutů se od jejich největšího rozkvětu uprostřed poslední doby ledové postupně zmenšoval, protože travnaté stepi a tundry rychle ustupovaly směrem na sever. V úvahu přichází i možnost choroby, která

Mamutí kly a stoličky, nalezené na pozemku Spolku pro chemickou a hutní výrobu (Spolchemie) v Ústí n. L. roku 1935 při stavbě pražicích pecí (fotoarchiv muzea)

v oslabené populaci může spustit lavinu dalšího slábnutí druhu, až po jeho úplné vymření. Mamut navíc neměl až do příchodu člověka přirozeného nepřítele. Jednou z příčin zániku mamutů mohl být tedy i jeho masivní lov našimi předky. Z archeologických nálezů je zřejmé, že pro lovce v Asii a v Evropě mamuti rozhodně nebyli výjimečnou kořistí. V okolí lidských sídlišť byly často nalezeny velké skládky mamutích kostí. Lidé se často usazovali v blízkosti trasy sezónní migrace mamutích stád. Na Moravě jsou takovými lokalitami Předmostí u Přerova či Dolní Věstonice.

Lov mamutů byl, vzhledem k jejich rozměrům, jistě nelehkou záležitostí. Mnoho starších historických rekonstrukcí zobrazuje lov s využitím zemních pastí. Hloubení pastí však muselo být velmi namáhavé a navíc bylo možné jen v teplejších obdobích, kdy nebyla půda zmrzlá. Proto dnes převažuje názor, že mamuti byli pravděpodobně loveni přímým útokem organizované lovecké skupiny. Nejméně náročným způsobem lovu mohlo být například zahánění stáda mamutů na okraj příkrých svahů či roklí, ze kterých se zvířata zřítila dolů. Zranění či dokonce mrtví mamuti byli poté již relativně

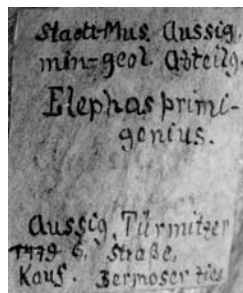

snadnou kořistí. Tělo uloveného mamuta bylo našimi předky maximálně využito. Maso bylo snědno (zčásti usušeno a uloženo na horší časy), kosti sloužily při výrobě nástrojů. Kly, žebra a kůže posloužily při výstavbě primitivních obydlí. Části mamutích klů byly užívány také při výrobě kultovních či ozdobných předmětů.

Pozůstatky mamutů v Ústí nad Labem

Na podzim roku 2007 proběhla médii zpráva o nálezů mamuta v centru Ústí nad Labem. Šlo o úlomky mamutí pánevní kosti, které objevili mostečtí archeologové při záchranném výzkumu během výkopu základů paláce Zdar na Mírovém náměstí. Pozůstatky obřího tvora z doby ledové vzbudily náležitou pozornost. Obzvláště proto, že podobné objevy v zastavěných oblastech jsou dnes již dílem šťastné náhody.

Z historického hlediska se však nejedná o ojedinělý případ. Přestože jsou v České republice hlavní naleziště mamutích pozůstatků na moravských lokalitách, kosterní zbytky mamutů (druhu *Mammuthus primigenius*) byly objeveny i na různých místech města Ústí nad Labem či v jeho blízkém okolí. Mamutí kosti tu byly zachovány nejčastěji ve sprašových pokryvech spolu s pozůstatky dalších pleistocenních obratlovců. V mnohých, dnes již neexistujících cihelnách a pís-kovnách (v Trmicích, Krásném Březně, Koštově, Střekově, ad.) nebo při stavební činnosti se našly také četné pozůstatky srstnatých nosorožců (*Coelodonta antiquitatis*), praturů (*Bos primigenius*), koní (*Equus*

Pánevní kost (Ústí n. L. – Stříbrníky, 1932) a část stehenní kosti mamuta (Bermeiserova cihelna, Ústí n. L. – detail původního označení) na výstavě Giganti doby ledové (foto J. Preclík)

caballus), jelenovitých (*Cervus euryceros*, *Megaloceros giganteus*, *Rangifer tarandus*, ad.), velkých i drobných šelem – medvěda jeskynního (*Ursus spelaeus*), lva jeskynního (*Pantera leo spelaea*), vlka (*Canis lupus*) nebo lišky (*Vulpes vulpes*) i drobných hlodavců – např. sviště bobaka (*Marmota bobak*) či sysla velkého (*Spermophilus major*). Naše muzeum vlastní ve sbírkách kolem tisícovky těchto exponátů.

Bohužel ve většině případů jde o velmi staré objevy (nejčastěji z 1. poloviny minulého století). Kostí byly pouze vyjmuty, bez dokumentace nálezové situace. Otázkou proto zůstává, jak se pozůstatky zvířat do Ústí nad Labem dostaly. Zda tu zvířata přirozeně uhynula nebo zde kosti částečně nahromadili i naši předkové...

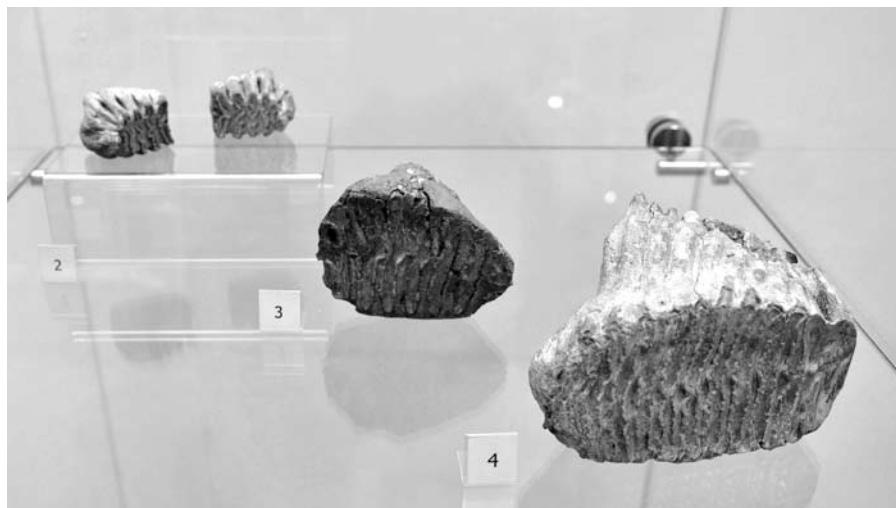
Co ukrývají paleontologické sbírky?

Kosterní pozůstatky mamutů jsou v našich sbírkách méně četné než například kosti srstnatého nosorožce, pratura či koně. Jsou zde však zastoupeny skoro všechny hlavní součásti kostry (vyjma lebky) tohoto velkého tvora.

Paleontologické sbírky v současnosti obsahují celkem 86 evidovaných položek (včetně stoliček a klů). Z toho je 8 kusů obratlů, čtyři lopatky a šest žeber, 9 kusů kostí přední končetiny (kosti ramenní a loketní), čtyři kusy kosti pánevní a 15 kostí zadní končetiny (zastoupené kostí stehenní, holenní a lýtkovou). Podle velikosti stejných druhů kostí lze říci, že pocházejí z více jedinců (včetně mlád'at), jejich přesný počet však není znám. Prozatím nebyl proveden žádný detailní výzkum ani klasifikace těchto nálezů. Jednotlivé exponáty byly předběžně určeny dlouholetou zaměstnankyní muzea dr. Miladou Vavřínovou v 80. letech minulého století. Některé z kostí byly v minulosti rovněž částečně konzervovány, slepovány či natřeny kličem.

Mamutí stoličky

Zuby odhalují věk mamutích koster. Mamuti využívali ke žvýkání celkem čtyři stoličky (tedy v každé ze čtyř čelistí po jedné stoličce). A stejně jako dnešní sloni, měli i mamuti během svého života šest generací zubů. Živil se převážně travinami, případně větvemi listnaných stromů, tedy poměrně tuhou potravou. Když se zub opotřeboval byl jednoduše nahrazen novým. U poslední sady zubů pak docházelo k jejich postupnému úplnému obroušení až na kořen, což bylo přirozeným důvodem úmrtí jedinců v pokročilém věku. Je však velký rozdíl mezi stoličkou mláďete a dospělého jedince. Když

Různé velikosti mamutích stoliček ze sbírek muzea: 2) dvě mléčné stoličky mamuta (vel. 5 x 3 cm), Schichtova cihelna, Ústí n. L. – Střekov; 3) mléčná stolička mamuta, Ústí n. L. – Krásné Březno (vel. 10 x 6 cm); 4) stolička mladého mamuta, výkop základů pro chemičku, Ústí n. L. (1935) (vel. 13 x 7 cm) (foto J. Preclík)

Každá stolička má řadu příčných lamel (hřebenů z tvrdé skloviny a zuboviny), kterými mamuti drtili a rozmělnovali potravu. Na fotografii stolička dospělého jedince dlouhá 39 cm, nalezená v Langově cihelně, Ústí n. L. – Krásné Březno (foto J. Preclík)

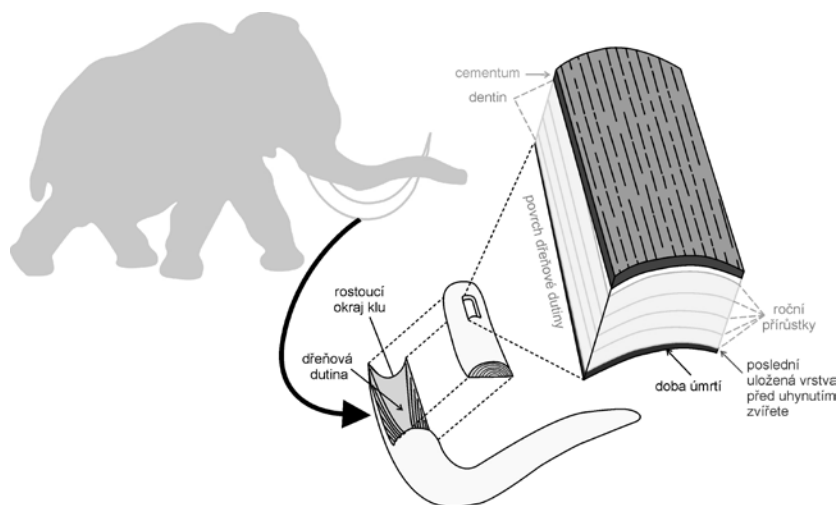

se mamut narodí, není stolička o moc větší než ta lidská (dosahuje velikosti pouhých 1 až 1,5 cm), u starých mamutů pak dosahuje délky přes 30 cm. Ve sbírkách našeho muzea je uloženo 25 různě velkých mamutích stoliček.

Mamutí kly

Kromě velkého množství kostí byly v Ústí nad Labem vykopány i mohutné mamutí kly. Ve sbírkách ústeckého muzea je uloženo celkem 13 klů (nejčastěji jejich různě velkých částí či úlomků). Jeden z největších mamutích klů (neúplný, dlouhý 1,5 m), nalezený v dole Albert (Tuchomyšl), byl koncem loňského roku konzervován pro účely výstavy „Giganti doby ledové“. Tento kel byl totiž hluboce rozpraskaný, jeho konce se rozpadaly na drobné kostkovité zlomky (což je bohužel typická vlastnost staré mamutí „slonoviny“). Uvnitř klu byly navíc objeveny velké dutiny vyplněné drtí. V minulosti byl daný kel sice natřen hnědě probarveným kličem a rovněž lokálně dosádrován, to však nemělo na prodloužení jeho životnosti žádný vliv, spíše naopak...

Jiný velký kel pocházející z výkopu základů pro zimní stadión (nalezený před rokem 1955) byl po vyjmutí ze země zakonzervován pro transport a následné uložení v muzeu. Byl obalen sádrou a vyztužen dvěma ocelovými

Na vnitřním povrchu dřevěné dutiny, ukryté v lebce zvířete, se postupně ukládala zubovina (dentin), až se dutina zaplnila a postupně tak vytlačovala kel z lebky. Průřez mamutím klem odhalí jednotlivé linie ročních přírůstků (stejně jako letokruhy stromů). Tyto linie určují relativní stáří mamutů (dle Listera & Bahna 2008)

Kel mladého mamuta s typickou kruhovou zonalitou (o průměru 6 cm), nalezen v dole Alžběta – Trmice. Podle „letokruhů“ dochází k postupnému rozpadu klů (foto J. Preclík)

dráty. A tak ležel v geologickém depozitáři více jak půlstoletí. Bohužel kel samotný je extrémně nesoudržný a křehký, proto byl – i přes naši snahu o jeho šetrné vyjmutí – nakonec vystaven i se svým ochranným obalem.

Nálezy klů jsou z odborného hlediska velmi důležité. Mnohé o životě mamuta se můžeme dozvědět právě z analýzy jeho klů. Mamutí kly jsou vlastně modifikované horní řezáky, tvořené zubovinou (tzv. dentinem), směsí chrupavek a minerálních solí. Sklovina byla jen na špičce klů a rychle se obrousila. Trvalé kly (kterým do jednoho roku věku zvířete předcházely malé mléčné kly) dosahovaly obvyklé délky 2,4 až 2,7 m (nejdelší dosud nalezený kel měřil přes 4 m). Tvar mamutích klů byl spirálovitě zakroucený, tedy odlišný od klů dnešních slonů. Mamutí kly rostly celý život a jsou složeny z jednotlivých vrstev. Jejich struktura a složení ukazují na stáří a velikost jedince, sezónní změny klimatu i podmínky doby jeho úmrtí.

Literatura:

- Lister A., Bahn P. (2008): Mamuti, obři doby ledové. Mladá fronta, Praha. 192 s.
Šída P., Nývltová Fišáková M., Pokorný P., Tóth Cs., Tichý R., Velemínský P., Vlček E. (2007): Lovci mamutů. Ottovo nakladatelství, Praha. 119 s.
Špinar V. (1984): Paleontologie obratlovců. Academia, Praha, s. 722–732.

PRSTEM PO MAPĚ

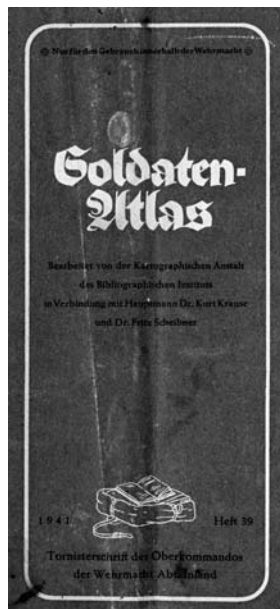
Helena Houfková

Prstem po mapě se můžete v naší knihovně vydat kamkoliv. Dobře Vám k tomu poslouží sbírka atlasů, kterých máme bezmála čtyřicet. Nejstarším z nich je Vollständiger Hand Atlas der neueren Erdbeschreibung für alle Theile der Erde, vydaný v roce 1844. Atlas, který obsahuje osmdesát map světa, světadílů, států a zemí, sestavil K. Sohr. Kromě všeobecných zeměpisných atlasů máme ve fondu atlasy školní, geologické nebo vojenské. Zajímavý je Soldaten-Atlas, soubor map a plánů, který byl určen německým vojákům za druhé světové války. Také u nás najdete první národní Atlas republiky československé z roku 1935 nebo Průmyslový atlas Československé republiky vydaný v roce 1920. Na čtyřiceti mapách je tu znázorněno rozmístění

DIE REICHAUTOBAHNEN

Soldaten-Atlas, 1941 (plánek dálnic)

- 1) soubor map ze školního zeměpisného atlasu, 1948 (detail titulního listu),
- 2) Soldaten-Atlas, 1941 (detail titulního listu)

průmyslové výroby, dovozu a vývozu zboží v letech 1913 až 1920. Zájemce o regionální dějiny jistě zaujme reprint atlasu map odtržených československých pohraničních území – Sudetenatlas, vydaný původně v roce 1942. Soubor atlasů je pestrý a zajímavý, bohužel není zde místo pro zveřejnění kompletního soupisu. Ten si můžete prohlédnout ve studovně knihovny, kde je vystaven i nejnovější přírůstek – Atlas krajiny České republiky.

Atlas vydalo Ministerstvo životního prostředí ČR ve spolupráci s Výzkumným ústavem Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, Průhonice. Zobrazuje současný stav poznání krajiny, poskytuje informace o přírodním, kulturním i společenském prostředí České republiky v minulosti i současnosti. Dílo je rozděleno do osmi kapitol: 1. Krajina – předmět studia, 2. Geografická podoba, 3. Historická krajina, 4. Přírodní krajina, 5. Současná krajina, 6. Krajina jako dědictví, 7. Krajina jako prostor pro společnost, 8. Krajina v umění. Atlas vyšel ve třech podobách: jako vázaná kniha, soubor volných listů a jako DVD.

PUBLIKACE HELENY BORSKÉ

Helena Houfková

V červnu letošního roku by se dožila 85 let paní Helena Borská. Narodila se 14. června 1928 v Mnichově Hradišti a od svých osmnácti let žila v Ústí nad Labem, kde ji mnozí znali jako nadšenou turistku, skautku a vlastivědkyni. Byla aktivní členkou ústeckého Klubu historiků, její příspěvky k historii města Ústí nad Labem a okolí se pravidelně objevovaly v časopise *My z chemie*, týdeníku *Sever*, později též v *Průboji* a *Ústeckém deníku*, v *Občasníku Klubu historiků* a *Ústeckých přehledech*. Celý život pracovala jako sekretářka, její jméno najdeme i v bulletinu Krajského klubu sekretářek *Moderní sekretářka*. Tento občasník založily účastnice kurzu pro sekretářky v Domě kultury pracujících v Ústí nad Labem v roce 1968. Časopis vyšel zřejmě jen dvakrát – v červenci 1968 a v květnu 1969. Jako lektorka sekretářského kurzu pracovala Helena Borská pětadvacet let. Opustila nás 16. května 2004.

Knihy Heleny Borské v muzejní knihovně:

Poznej místo, ve kterém žiješ (toulky Ústím a okolím). 1995, 77 s.

80 let dívčího skautingu v Čechách. 1995, 29 s.

Střípky z ústecké hudební minulosti. 1999, 19 s.

Naše město, jeho primátoři a význačné osobnosti. 2004, 94 s.

Ústí nad Labem. Poznámky k historii města a okolí. 2005, 174 s.

K VÝSTAVĚ „SVĚTLO ZBOŘENÉHO MĚSTA“

Jana Hubková

Výstava „Světlo zbořeného města“ představila mimořádně všestrannou osobnost, která našim městem nejen prošla, ale zanechala za sebou nesmazatelnou stopu. Takovým člověkem byl historik umění, archeolog, architekt, památkář, pedagog a v neposlední řadě i výtvarník a básník prof. Ing. arch. Dr. Alfred Piffel CSc. (1907–1972). V letech 1946–1947 byl **prvním ředitelem Muzea a archivu města Ústí nad Labem** a pověřencem ministerstva školství a osvěty pro záchranu kulturních hodnot. V rámci této čestné a neplacené funkce prošel jako člen k tomu určené komise řadu veřejných i soukromých budov, včetně bytů po odsunutých Němcích a určoval, které předměty je třeba soustředit do sbírek pro Národní kulturní komisi. O těchto artefaktech vedl přesné soupisy a systematicky shromažďoval všechny dostupné údaje, které se jich týkaly. Cenné předměty a dokumenty nacházel i v četných skladech a skládkách, kam noví obyvatelé vyhazovali, co se jim nehodilo. Řadou přednášek, článků i příležitostných rozhovorů se snažil působit na obyvatele, aby přispěli k záchraně starých obrazů, písemností, dobových fotografií a jiných předmětů historické hodnoty.

Dochovaná korespondence, úřední dokumenty z jeho činnosti i další doklady z rodinného archivu, z nichž mnohé máme k dispozici díky jeho synům Lukášovi a Janovi, svědčí i o tom, že ve věci záchrany památek našel společnou řeč spíše s později odsunutými německými historiky jako byl městský archivář Franz Josef Umlauf a s poctivými českými starými i novými usedlíky, než se „zlatokopy“, kteří se do pohraničí přišli obohatit. V situacích, kdy

Pifflovi na hradě Sřtekov, Velikonoce 1946
(archiv rodiny Piffllů, dále ARP)

byl nepoctivec příslušníkem české poválečné smetánky, dokázal Piffll projevit nemalou občanskou statečnost. Právě jemu vděčíme za záchranu a uchování uměleckých, historických památek a dokumentů, které jsou důležité nejen pro kulturní identitu tohoto města, ale celého středoevropského prostoru. Několik stovek předmětů takto zachráněných před zkázou a rozkradením zůstalo v Muzeu města Ústí nad Labem, řada předmětů byla předána institucím celostátního významu. Některé z nich mohli návštěvníci obdivovat na výstavě „Světlo zbořeného města“.

Pifflovi na horní zahradě vily Dvořákova 22,
Velikonoce 1947 (ARP)

Výstava se sice věnovala především období, které Alfred Piffll strávil v Ústí nad Labem, zároveň byla však i příležitostí představit jeho dramatický životní příběh. Alfred Piffll se narodil 13. června 1907 v Kerharticích u Ústí nad Orlicí jako třetí syn tkalcovského mistra Josefa Pifflla. Navštěvoval školy v Přelouči a Pardubicích a roku 1925 odmaturoval na reálce v České Třebové. Zde objevil jeho výtvarné nadání malíř a grafik prof. Bělský. Pro další studium si však Piffll vybral Fakultu architektury a pozemního stavitelství na Českém vysokém učení technickém v Praze. Ačkoli se při studiu musel sám živit, stal se již po roce asistentem prof. A. Mendela na katedře středověké architektury. Zde působil do konce studií a vrátil se sem i po odsloužení vojenské prezenční služby. Když časově omezená doba asistentury vypršela, nemohl najít místo ve svém oboru a přijal místo malíře v reklamním oddělení firmy Baťa. Později se v rámci „Akce pro nezaměstnanou inteligenci“ uchytil v Státním archeologickém ústavu a spolupracoval s akademikem Jaroslavem Böhmem na rekonstrukcích pravěkých chat. Od roku 1934 se připravoval na doktorát, který mu byl udělen 22. června 1937. V tomto časovém rozmezí vydal několik básní a některé lepty. Následujícího roku se stal zaměstnancem pražské Umělecké besedy

a podílel se na výstavě „Pražské baroko“. Zároveň spolupracoval s prof. V. V. Štechem na barokní úpravě Valdštejnské zahrady. Právě díky němu se seznámil s diplomatem M. Lobkowiczem a brzy se stal vedoucím centrálního lobkowiczského stavebního úřadu v Bílině a později i v Roudnici. Tam působil do roku 1940, kdy bylo lobkowiczské panství dáno pod nucenou správu. V únoru 1939 se oženil s Blaženou Drahnou. Následujícího roku se narodil syn Lukáš a zanedlouho přibyl druhý syn Jan. Rodina zůstala na Roudnicku a Piffil působil v technické kanceláři města Roudnice a jako projektant ve firmě Pracner. Aby se vyhnul totálnímu nasazení, otevřel si vlastní kancelář civilního inženýra, ale na živobytí vydělával spíše malováním obrazů. Tehdy vytvořil mnoho akvarelů, pastelů, temper i grafik roudnických a doksanských motivů. Jeho lepty z Doksan vyšly jako soukromý tisk s původní básní jeho přítele Josefa Hory. Za pobytu v Roudnici publikoval řadu prací o historických stavbách v Roudnici a Praze. V srpnu 1945 se vrátil do lobkowiczského stavebního úřadu v Bílině. Zároveň vedl tamější muzeum a připravoval se na habilitaci na ČVUT v Praze. V lednu 1946 přešel do Muzea a archivu města Ústí nad Labem. Nejdříve nově utřídil sbírky muzea

Veřejné shromáždění za účasti Alfreda Piffila (na fotografii třetí zprava, ARP)

SPRÁVA MĚSTSKÉHO MUSEA A ARCHIVU V ÚSTÍ NAD LABEM
spolu s obvod. pověřencem minist. školství a osvěty pro záchranu památkového inventáře
D r e m A L F R E D E M P I F F L E M

dovolují si Vás zvát na

PRVOU ÚSTECKOU MUSEJNÍ VÝSTAVU

uspořádanou na námět:

PODOBIZNY, MINIATURY A PROSTŘEDÍ PRVÉ POLOVINY STOLETÍ XIX.

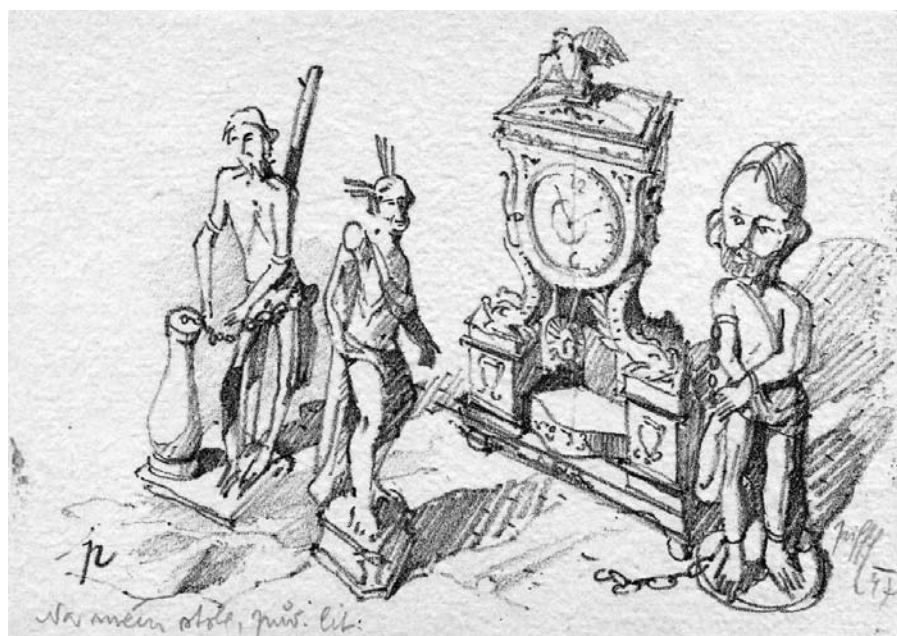
Výstava bude zahájena v neděli dne 19. ledna 1947
o 10. hod. dopol. v místnostech oblastní ústředny
ministerstva informací v Ústí n. L. Velká hradební 49

s tímto pořadem:

Uvítání hostů / Projev předsedy Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze JUDr. K. Moudrého
k zahájení výstavy / Projev pověřence pro musea v pohraničí Dra. J. Neústupného, ředitele pravěkého oddělení
Národního musea v Praze / Hudební a recitační vložka / Projev ředitele pražského Umělecko-průmyslového
musea Dra. K. Heraina a otevření výstavy.

Výstava bude otevřena denně od 9 do 18 hodin ve dnech 19. ledna až 10. února 1947.

Pozvánka na 1. muzejní výstavu s Pifflovou litografií „Na mém stole“ (ARP)

v zámku v Trmicích. Dalším krokem byla realizace první poválečné muzejní výstavy „Podobizny, miniatury a prostředí 1. poloviny 19. století“, kterou uspořádal společně s ústeckou pobočkou ministerstva informací v bývalé Wolfrumově vile (dnes budova SVK ve Velké hradební 49). Na slavnostním zahájení promluvil i Adolf Hofmeister. Návštěvníci zde viděli také řadu předmětů, které Piffel jako pověřenec Národní kulturní komise zachránil. V létě 1947 byly všechny shromážděné předměty odevzdány a později depónovány na zámku Hrubý Rohozec. Během svého působení v Ústí vyvíjel Piffel neúnavnou osvětovou činnost, která směřovala ke kultivaci zdejších obyvatel. Kontinuitu s minulostí města se snažil zprostředkovat řadou přednášek, článků v novinách a časopisech a spoluprací s ústeckým rozhlasem. Náměty a anotace rozhlasových relací, které si tehdejší posluchači vyslechli, později sepsala jeho manželka Blažena Pifflová. Tento materiál je dnes přístupný na webových stránkách muzea.

Kromě muzejní činnosti působil Piffel jako docent na ČVUT a na Akademii výtvarných umění v Praze. Zároveň se mu otevřela možnost uplatnění na Slovensku, kam se rodina přestěhovala. V letech 1947–1957 byl Piffel profesorem na Slovenské vysoké škole technické v Bratislavě a na Akademii výtvarných umění Univerzity Komenského v Bratislavě. Se svými posluchači prozkoumal gotické domy v Trnavě a k demolici určené stavby v bratislavském Podhradí. Od roku 1952 se s kolektivem své katedry systematicky věnoval rekonstrukci Bratislavského hradu. Vypracoval podrobný harmonogram postupu prací, který byl roku 1955 schválen Sborem povereníků. V letech 1952–1957 byl vůdčí osobností záchranných prací. Pak přišel dramatický životní zvrat. Dne 9. srpna byl Alfred Piffel v Bratislavě zatčen a 31. 10. 1957 odsouzen v zinscenovaném procesu pro pokus o veřejné pobuřování a pomlouvání spřátelené mocnosti. Jediným důkazem byl soukromý dopis, který nebyl u soudu ani přečten. Piffel byl odsouzen na dva a půl roku odnětí svobody. Pět měsíců byl vězněn v Bratislavě, pak byl odtransportován do nápravného tábora Vojna v Bytizi u Příbrami. Po měsíčním pobytu v táboře si jej pracovníci věznice Pankrác vyžádali pro práci na přípravách velké výstavy archivních dokumentů ve Vladislavském sále na Pražském hradě, kterou civilní zaměstnanci nebyli schopni zvládnout. Pak byl z věznice dovážen na práci na návrzích a realizaci sgrafit kláštera barnabitek na Hradčanech. Z vězení se vrátil s otravou krve na ruce, když mu sgrafitová barva vnikla do nějaké oděrky. Po návratu pracoval v bratislavské panelárně a jako polír na

MNV Senec. Pak získal přece jen lepší práci v projekční kanceláři Okresního národního výboru v Pezinoku a posléze působil jako vedoucí projektant bratislavského pracoviště Studijního a typizačního ústavu Praha. Z té doby pocházejí i jeho architektonické návrhy soukromých domů. Ke svému oboru se vrátil až v letech 1966/1967 jako pracovník bratislavské pobočky Archeologického ústavu Slovenské akademie věd v Nitře. Z jeho mnohostranných aktivit lze jmenovat jen některé. V letech 1966–1967 prováděl architektonický a archeologický výzkum částí hradu Děvín, v letech 1967–1970 vedl část výzkumu v bratislavském Podhradí. V letech 1967–1971 spolupracoval s Dr. J. Dekanem při výzkumu a rekonstrukci římské stanice Gerulata v Rusovcích. Roku 1971 byl zvolen do rady Muzea města Bratislavy. Téhož roku obhájil titul CSc. v oboru archeologie. K jeho posledním úkolům

patřil architektonicko-historický výzkum Vodní věže v Bratislavě. Jeho život skončil náhlou mozkovou mrtvicí 26. června 1972, uprostřed plánů na dalších dvacet let práce. Zemřel čínorodý, nadaný a poctivý člověk, podle svých studentů „renesanční šlechtic za katedrou“, který nepřehlédnutelným způsobem kultivoval české i slovenské prostředí a zachránil řadu movitých i nemovitých památek. Díky jeho zvyku slovem i obrazem zachytit vše, co jej obklopovalo, se navíc i dnes můžeme podívat do dávno zmizelého světa českých i slovenských měst a obcí – do prostředí paláců, kostelů, klášterů, měšťanských domů, obchodů, činžáků, dvorků i věznic.

Bydliště rodiny Dvořáková 22, Ústí nad Labem
(ARP)

Snímky uskladnění konfiskátů ve vile (ARP)

PETR SPIELMANN (1932) A JEHO „ÚSTECKÝ RÁJ“

Martin Krsek

„Neznámý rodák“, tento název uvedl výstavu o dramatickém životním osudu doc. PhDr. Petra Spielmanna, fotografa, mezinárodně uznávaného historika umění, dlouholetého ředitele muzea v německém Bochumu a emeritního děkana Fakulty výtvarného umění VUT v Brně. Osobnost, která se narodila roku 1932 v Ústí do česko-německo-židovské rodiny místního architekta Paula Spielmanna, ale neznámá rozhodně není. Ovšem v Ústí se na tohoto významného rodáka skutečně pozapomnělo. Hlavní objekt výstavy dorazil do ústeckého muzea osobně 12. února, aby pro veřejnost vedl besedu a komentovanou prohlídku expozice.

Za „vyhnání z ráje“ označuje Petr Spielmann svůj nucený odchod z Ústí nad Labem. Rodné město skutečně vnímal jako ráj, byť se tu právě ve třicátých letech v čase jeho dětství hrotily nacionální spory mezi Němci a Čechy a mezi Němci a Židy. Ty však malého chlapce míjely. Vyrůstal v tolerantním rodinném prostředí, matka Leopolda mluvila česky, otec Paul německy a byl židovského původu. Rodinné fotografie pořízené v Ústí viditelně nepoznamenává napjatá společenská atmosféra, naopak sálá z nich pohoda. Malý Petr rád pózoval ve vtipných situacích před objektivem svého otce – fotografa a architekta v jedné osobě. Rodinné štěstí skončilo rázem 10. října 1938 podpisem Mnichovské dohody. Ještě téhož večera uprchla rodina Spielmannova z okupovaného pohraničí do Brna. Ale i tam ji za pár měsíců dohnaly nacistické rasové zákony.

Ráj skončil, začalo peklo. Dědeček i otec

Ruční kresba perspektivy vily Klopstock 1934

Vila Klopstock záhy po dokončení 1935 (foto P. Spielmann)

Petra Spielmanna putovali do koncentračních táborů. Dědeček zemřel v Terezíně. Otce zachránila před smrtí jeho profese architekta. Nacisté si ho vybrali do týmu architektů, který v Praze třídil arizovaný židovský majetek a s ním vybavoval byty gestapáků a esesáků.

Osmiletý Petr zažíval v Brně ústrky vycházející z jeho označení dle rasových kategorií „míšenec prvního stupně“. V roce 1944 přišlo i jemu předvolání do transportu. *„Zachránila mě matka tím, že si nechala dát obě nohy do sádry a dostala od českého lékaře falešné potvrzení, že nemůže nastoupit se mnou jako nezletilým cestu do Prahy na Hagibor, odkud byly transporty organizovány. Odvezla mě k příbuzným na Vysočinu a tam jsem se dočkal konce války,“* popsal při besedě dramatické chvíle života. Po válce se už do Ústí nevrátil, nechtěl si realitou kazit svůj soukromý obraz „ústeckého ráje“. Působil v Brně a v Praze. Až v šedesátých letech znovu navázal kontakt

s rodným městem. Tehdy jako zaměstnanec Národní galerie společně s ústeckým kunsthistorikem Dr. Janem Škvárou zprostředkovával do severočeské metropole pozoruhodné výstavní projekty. *„Měl jsem z toho setkání obavy, abych nebyl zklamán ve svých představách o „ráji“, z něhož jsem byl svého času vyhnán. Ale nakonec jsem byl rád, že jsem zábrany překonal,“* vzpomněl na atmosféru návratu Petr Spielmann.

Roku 1969 se dostal na stáž do německého Bochumu, kam vzhledem k dění v okupovaném Československu po roce emigroval. *„Celá řada mých známých i přátel vyslovila nepochopení, že já, jemuž polovina širší rodiny jeho otce zahynula v koncentračních táborech, že i já jsem se už vydanému příkazu do transportu jen tak tak vyhnul a unikl, jsem ochoten jít pracovat do Německa. Opáčil jsem, že věřím v novou situaci v této zemi, její mladou generaci a že chci přispět ke smíření na poli kultury, k obnově jednoty Evropy a jejích humanistických ideálů,“* poznamenal k tomuto zásadnímu životnímu kroku. V Bochumu pracoval v tamním muzeu a v roce 1972 se stal jeho ředitelem a vedl ho po tři desetiletí. Za jeho éry se muzeum soustředilo na prezentaci kultury zemí za železnou oponou a zemí, odkud tehdy přicházeli do Německa gastarbeitři – Turecko, Řecko aj. Zasloužil se také o postavení nové budovy muzea v architektuře na světové úrovni. Zpět do vlasti se vrátil až koncem devadesátých let a usadil se v Brně. Rodné Ústí poprvé od emigrace navštívil ale až v roce 2013 právě u příležitosti výstavy „Neznámý rodák“, která vznikla ve spolupráci s Archivem výtvarného umění při pražské galerii DOX a brněnským pracovištěm Národního památkového ústavu.

Paul Spielmann (1900–1978), ústecký architekt se školou brněnského funkcionalismu

Z hlediska ústecké architektury se jeví zajímavou postavou také otec Petra Spielmanna, který se výrazně podepsal na tváři města návrhem několika modernistických staveb. Tradici architektury měl v rodině, jeho strýc byl uznávaný pražský architekt Max Spielmann a progresivní funkcionalistický architekt Kurt Spielmann byl jeho bratrancem. Absolvoval německou techniku v Brně. První praxi získával u nejvýznamnějších představitelů brněnského funkcionalismu: u Ernsta Wiesnera a Otto Eislera (resp. u význačné stavební firmy jeho bratra Artura Eislera). Roku 1928 opustil Brno a nastoupil v Drážďanech do služeb renomované saské kanceláře Lossow a Kühne. Pro ni vytvořil několik návrhů, autorství mu kancelář například přiznává u sídla

Fotografie z dětství Petra Spielmanna v Ústí nad Labem. Vpravo s otcem Paulem asi v roce 1934 (foto Paul a Robert Spielmann)

drážďanského listu *Dresdner Anzeiger*. Vedle toho prováděl statické výpočty a dohledy na stavbách. Tak se dostal do Ústí nad Labem, kde dozoroval stavbu nové správní budovy Spolku pro chemickou a hutní výrobu a zaměstnaneckého sídliště Skřivánek. V době hospodářské krize v Německu přišel coby cizinec o místo a přestěhoval se do Ústí nad Labem. Od roku 1931 pracoval pro ústeckou pobočku proslulé rakouské stavební firmy Rella und Neffe a v roce 1932 přešel do kanceláře místního architekta Rudolfa Geisslera. Podílel se na přípravě a realizaci jeho unikátní střežkovské obecní kolonie. Roku 1933 si otevřel v Ústí samostatnou kancelář, která je podepsána pod dvěma progresivními vilami v Ústí nad Labem – Klopstockovou a prázdninovým domem Franze Hellera (více na www.Usti-Aussig.net). Nadějně se rozvíjející kancelář provozoval až do října 1938, kdy musel coby Žid prchnout z obsazeného pohraničí. Přežil věznění v koncentračním táboře, ale po válce už se k samostatné tvorbě nevrátil. Věnoval se statickým výpočtům pro jiné architekty. V padesátých letech si ho přední postava české stavební konstrukce Bedřich Hacík vybral do týmu řešícího narušenou statiku Pražského hradu.

NEHODNÉ ŽITÍ

Tomáš Okurka

Od října 2012 do ledna 2013 byla v ústeckém muzeu k vidění putovní výstava *Nehodné žití*, která představila u nás dosud nepřiliš známé téma nacistické „eutanázie“ v říšské župě Sudety a protektorátu Čechy a Morava. Autory této pozoruhodné výstavy jsou Památník zámek Hartheim (Rakousko), Památník Pirna-Sonnenstein (Německo), Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky a Památník Terezín. Jmenované instituce se ve svém historickém bádání v posledních letech intenzivně zabývaly problematikou státně řízeného zabíjení duševně nemocných pacientů v psychiatrických léčebnách a ústavech v českých zemích v letech 1939–1945 a zdokumentováním konkrétních osudů obětí.

Putovní výstava *Nehodné žití* zpřístupňuje od roku 2009 výsledky této vědecké práce široké veřejnosti. Výstavní panely s texty a fotografiemi byly

Výstava *Nehodné žití* v ústeckém muzeu (foto J. Preclík)

při ústecké prezentaci výstavy doplněny o autentické předměty a dokumenty, jako například označení urny oběti „eutanázie“ z ústavu Pirna-Sonnenstein nebo kartotéční lístky a úmrtní listy pacientů.

Nacistická ideologie pohlížela na životy lidí postižených duševní nemocí jako na „životy nehodné žití“ a snažila se je systematicky likvidovat. Byla to součást zvráceného nacistického programu rasové hygieny, doplněného o ekonomické úvahy. Ještě před začátkem války nacisté v Německu násilně sterilizovali zhruba 300 000 osob. Po zahájení války potom začaly přípravy masové likvidace nemocných a postižených osob, jíž se dostalo eufemistického označení eutanázie, tedy „dobrá smrt“. Organizací této likvidační akce byli pověřeni šéf Hitlerovy kanceláře Philipp Bouhler a lékař Karl Brandt. Centrálně řízený program likvidace se nazýval „akce T4“ podle sídla organizace zodpovědné za jeho průběh v ulici Tiergartenstraße 4 v Berlíně. Pro účely „eutanázie“ bylo upraveno pět ústavů pro duševně nemocné a postižené (Grafeneck, Hartheim, Pirna-Sonnenstein, Bernberg a Hadamar) a budova bývalé věznice v Brandenburgu. V těchto zařízeních byly vybudovány plynové komory, v nichž bylo do ukončení „akce T4“ zabito oxidem uhelnatým přes 70 000 lidí.

V říšské župě Sudety byly do „akce T4“ zapojeny především léčebné ústavy v Dobřanech, Šternberku na Moravě a Opavě. Odtud byli vybraní pacienti odvázeni autobusy a vlaky do likvidačních ústavů v Pirně-Sonnensteinu a Hartheimu, kde byli podrobeni krátkému „vyšetření“, při němž lékař stanovil „příčinu smrti“, a bezprostředně poté usmrceni. Příbuzným obětí byla rozeslána úmrtní oznámení se smyšlenou příčinou smrti a na vyžádání jim byla předána urna, která měla obsahovat popel z těla jejich příbuzného, ve skutečnosti se však jednalo o popel z desítek mrtvol spálených v kremační peci. Do „akce T4“ měli být v zásadě zahrnuti pouze pacienti s říšskoněmeckou příslušností, ale v jejím rámci bylo zavražděno i mnoho českých pacientů.

Na území protektorátu začaly přípravy k likvidaci pacientů v rámci „akce T4“ především v ústavu v Kosmonosech. Zde bylo soustředěno několik stovek pacientů německé národnosti z protektorátu, kteří měli být odtud odtransportováni do likvidačních ústavů. K tomu však již nedošlo, neboť v srpnu 1941 byla „akce T4“ ukončena. Na zastavení „akce T4“ měla mimo jiné značný vliv odvážná kritika ze strany münsterského biskupa von Gale-
na.

Zabíjení duševně nemocných pacientů však pokračovalo i po skončení centrálně organizované „akce T4“. Prováděno nebylo již v plynových komorách, ale prostřednictvím léků, nedostatečnou péčí a dalšími metodami. Tímto způsobem byly v ústavech v Dobřanech a Kosmonosích během tzv. decentralizované fáze nacistické „eutanázie“ v letech 1942–1945 usmrceny stovky pacientů německé národnosti. Čeští pacienti podle dosavadních poznatků mezi oběťmi „eutanázie“ prováděné prostřednictvím léků nebyli.

Putovní výstava *Nehodné žití* byla v Ústí nad Labem představena společnou péčí Muzea města Ústí nad Labem a Collegia Bohemica. Téma výstavy koresponduje s dlouhodobým zaměřením obou těchto institucí. Představuje důležitou kapitolu v dějinách německojazyčného obyvatelstva českých zemí, kterými se městské muzeum a zejména Collegium Bohemicum dlouhodobě zabývají. Zároveň doplňuje jeden konkrétní projekt, na němž se ústecké muzeum již řadu let podílí, a sice zdokumentování osudů německých odpůrců nacismu v českých zemích a jejich představení široké veřejnosti formou výstavy *Zapomenutí hrdinové* a dalších výstupů. Jak výstava *Zapomenutí hrdinové*, tak výstava *Nehodné žití* dokládají, že nacistický režim měl mezi německým obyvatelstvem v českých zemích na jedné straně podporovatele a pomahače, na druhé straně ale také odpůrce a oběti. Právě bezbranní lidé s duševním postižením byli významnou skupinou obětí nacismu. Na jejich příkladu se ukazuje velmi zřetelně zrádnost nacistického režimu a jeho programu systematické likvidace lidských životů, které nejsou z hlediska rasové hygieny či společenské prospěšnosti hodny žití.

Literatura:

Böhm B. et al. (2009): *Nehodné žití, Nacistická „eutanázie“ v říšské župě Sudety a protektorátu Čechy a Morava, 1939–1945*, Katalog. Verein Schloss Hartheim, Alkoven.

Klee E. (2004): „Euthanasie“ im NS-Staat, Die „Vernichtung lebensunwerten Lebens“. 11. vyd., Fischer, Frankfurt am Main.

Šimůnek M., Schultze D. (Hrsg.) (2008): *Die Nationalsozialistische „Euthanasie“ im Reichsgau Sudetenland und Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha.

Transporte in den Tod, Die Ermordung von Patienten aus dem Regierungsbezirk Troppau (Reichsgau Sudetenland) in der „Euthanasie“-Anstalt Pirna-Sonnenstein 1940/41. Kuratorium Gedenkstätte Sonnenstein, Pirna 2010 (= Sonnenstein, Beiträge zur Geschichte des Sonnensteins und der Sächsischen Schweiz, Heft 9/2010).

HRAČKY DÁVNÉ I NEDÁVNÉ

Krátkodobou výstavou, která měla velký úspěch zejména u nejmenších návštěvníků, byla výstava historických hraček otevřená od poloviny října do konce roku 2012. K vidění byly panenky, kočárky, medvídci, autíčka malá i velká... Vystavené hračky pocházely ze sbírky sběratelky a restaurátorky Aleny Pleslové. Základem její sběratelské vášně byla první panenka, kterou

Hračky ze sbírky Aleny Pleslové (foto J. Preclík)

jako batole dostala v roce 1952. Hračky do své objemné sbírky shání průběžně u známých, na burzách, dokonce i kolem popelnic a na šrotištích. Opravuje je sama, pouze s pomocí svého manžela. Některé kousky pamatují mnohé, jsou totiž starší více než sto let. Nejstarší z panenek pochází z roku 1897. Jiná panenka z roku 1902 má zase u sebe jakýsi rodokmen, tedy popis toho kde se vzala, jak původně vypadala a komu byla odkázána. K nejcennějším kouskům patří kloubové panenky s hlavičkami z biskvitového porcelánu, se skleněnými očima a se kšticí z pravých lidských vlasů. (red)

GIGANTI DOBY LEDOVÉ

Zuzana Vařilová

Počátek letošního roku (od 8. ledna do 3. března 2013) se nesl v duchu zimy, ledu a sněhu. A to nejen venku za okny, ale i v útrobách našeho muzea... Proběhla tu totiž výstava s nevšední tematikou pro děti, laickou i odbornou veřejnost nazvaná „Giganti doby ledové“. Šlo o jednu z největších výstav od doby znovuotevření Muzea města Ústí nad Labem – byla situována v 10 místnostech, ve dvou patrech budovy muzea. Výstava umožnila setkání se zvířaty, která žila během doby starších čtvrtohor (v pleistocénu), zjednodušeně řečeno v „době ledové“. Návštěvníci měli jedinečnou možnost podívat se na tato zvířata zblízka, uvědomit si jejich velikost a seznámit se s jejich způsobem života.

Základem výstavy byly **trojrozměrné modely v životní velikosti** (zapůjčené firmou Giganti s. r. o.), představeno zde bylo celkem 13 druhů zvířat. Kromě dobře známého mamuta, srstnatého nosorožce či šavlozubého tygra

Výstavní místost s modelem mamuta (foto J. Preclík)

Americký lev lovící koně Scottova (foto J. Preclík)

i tvorové téměř neznámí, jako například impozantní jednorohý nosorožec *Elasmotherium*, velebobr *Castoroides* či obří pták Moa.

Modely zvířat byly doplněny exponáty ze sbírek ústeckého muzea – **kosterními pozůstatky** pleistocenních zvířat nalezenými přímo v Ústí nad Labem a jeho okolí. Na výstavě jste mohli vidět třeba originální mamutí kly, lebku pratura, špičák jeskynního medvěda, kosti srstnatých nosorožců či parohy veledaňků. Kromě velikánů byly vystaveny i kosti drobných hlodavců, kteří žili spolu s giganty. Americké druhy zvířat byly pak doplněny o nálezy jejich evropských ekvivalentů – např. lva jeskynního či medvěda jeskynního. Velký ohlas (hlavně u dětí) pak sklidily ukázky trusu vystavených gigantů, včetně čichové zkoušky.

Jedna z výstavních místností byla věnována i našim předkům. Představen byl zmenšený **model obydlí neandertálce spolu s artefakty** ze známého archeologického naleziště Bečov u Mostu.

Pro estetický zážitek stačilo výstavu „jen“ projít. Modely v životní velikosti zakomponované do původního prostředí byly velmi působivé, autenticitu

Příklady interaktivních úkolů ve výstavě: 1) hra s kostkami „sestav podobiznu pravěkého zvířete“ a 2) poznávání stop gigantů (foto J. Preclík)

zvyšovaly reálné zvuky zvířat. Zvídaví návštěvníci mohli čerpat informace z **více než 30 panelů** plných poznatků o dobách ledových i jejich obyvatelích. Celkovou atmosféru navíc dokreslovaly **reprodukce krajin, zvířat i jeskynních maleb** od věhlasných autorů. Místnosti byly vyzdobeny velkoplošnými fotografiemi, které navozovaly atmosféru doby ledové. V poslední místnosti byl puštěn 10 min. film o osudech mamutí rodiny.

Doprovodné akce pro děti a školy

Přímo ve výstavních místnostech byly připraveny různé hry a úkoly pro děti i rodiče s tematikou doby ledové (domino, obrázkové kostky, skládačky, omalovánky, pracovní listy ad.). Další hravé a vzdělávací aktivity byly připraveny v oddělení muzejní pedagogiky – tzv. „**pravěké herně**“ (např. mláďe mamuta k pomazlení i svezení malých návštěvníků, malování nástěnných maleb přímo v jeskyni, stopování gigantů, hledání a poznávání kostí a lebek zvířat, vytváření modelu pravěkého obydlí, seznámení se s životem neandertálců či rozpoznávání glaciálních reliktů ad.).

Každý víkend probíhaly v pravidelných časech komentované prohlídky s odborným výkladem. Hojně byl využíván také speciální výukový program připravený pro školy a školky (pracovní listy pro 1. stupeň ZŠ, 2. stupeň ZŠ, SŠ, včetně úkolů pro jednotlivé žáky i menší skupiny).

Vitrína s kosterními pozůstatky (části lebek a zuby) koně druhu *Equus caballus* nalezené v Trmicích a Tuchomyšli (foto J. Preclík)

Komentovaná prohlídka pro nejmenší návštěvníky, místnost s jednorohým nosorožcem rodu *Elasmotherium* (foto J. Preclík)

GIGANTI aneb JAK SE TĚŽILY BOBKY

POKRAČOVÁNÍ ZÁPISKŮ Z TERÉNNÍHO DENÍKU

Jiří Spružina

Počátkem roku jsem s nadšením přijal informaci, že naše muzeum bude hostitelem výstavy Giganti doby ledové. Odkojen četbou populárně vědeckých knih českého paleontologa prof. Dr. Augusty, jako bezmezný obdivovatel výtvarného díla akademického malíře Zdeňka Buriana, chtěl jsem i já přispět svojí troškou do mlýna. Ve snaze vetřít se do přízně svého přímého nadřízeného, vedoucího přírodovědného oddělení Vaška Berana, nabídl jsem mu své skromné schopnosti a vědomosti při přípravě výstavy. Do skupiny určené k realizaci byli samozřejmě určeni renomovaní přírodovědci a pracovníci s organizačními schopnostmi, ale když jsem viděl, co starostí to obnáší, byl jsem nakonec rád, že jsem pověřován pouze dílčími úkoly a službami. Nicméně osvědčené pořekadlo, že na každého jednou dojde, nakonec dosáhlo i na mne, když mi Vašek jednoho rána sdělil: „Pěráku, ty ses nabízel, že chceš pomoci se zajištěním výstavy. Tak mám pro tebe velice zodpovědný úkol. Zajedeš do ZOO, přivezeš nosorožčí a sloní bobky a popřemýšlej, kde sehnat nějaké kravince. Veškerý tento materiál bude použit jako imitace exkrementů vyhynulých pleistocenních zvířat!“

Není to žádný jednoduchý úkol, proto k návštěvě ZOO přibírám parťáka z nejpopulárnějších, botanika a skalního skauta Peťu Bultase. V ZOO nás již očekává „podniková“ mluvčí Věrka Vrabcová, má platonická láska ještě z juvenilních dob trempinku do „Zadní země“ přelomu 70. a 80. let minulého století. Věrka nás vítá stylově, oblečena v zelený pracovní oděv včetně holínek. Přijíždíme k místnímu sloninci, kde nás Věrka směřuje ke dvěma velkoprostorovým kontejnerům plným vykydané slámy a sloních bobků. Peťa s Věrkou vylézají na betonovou zídku, zatím co já s nasazením života slézám na oba kontejnery. Zde široce rozkročen vybírám lopatou ještě kouřící se sloní bobky a házím je vzhůru Peťovi, který se je snaží víceméně úspěšně zachytit do připravené masovky. Je to neskutečné divadlo, zvlášť poté, co pode mnou zpod kontejneru náhle vyběhá vypasený potkan velikosti zpola odrostlé kočky. V tu chvíli v již tak vratké pozici ztrácím rovnováhu a jsem donucen skočit do jednoho z kontejnerů,

kde se zabořuji do trusu až po kotníky. Pořád lepší než do toho hodit záda. Škodolibý Peťa si neodpouští poznámku: „Co to vyvádíš, hledáš zajíce?“ Seskakuji s kontejneru z více než metrové výšky, přičemž mých šest kilo nadváhy mě nutí udělat na betonu nepovedený para kotoul. Přesouváme se k další destinaci, jíž je pavilon nosorožců.

„Připravila jsem ti várku uleželého nosorožčího trusu tamhle na hromádku, úplně čerstvý zatím bohužel není, musel bys mu čekat u zadku, až to na něj přijde“, prohlašuje Věrka a mně nezbyvá, než jít opět do toho „prsama“. Vylézt na hromadu kouřícího se hnoje není až takový problém, jako vybrat vhodné bobky. Dochází mi, že nejčerstvější budou zřejmě ty, z kterých se ještě kouří. Berouc je do holé ruky, pro jistotu je ještě očichávám, mají-li ten správný šmak.

Třetí, závěrečná část naší expedice za bobky potomků pleistocenních zvířat vede na louky poblíž Čerěníště. Cestou přibíráme ještě mého trpasličího jezevčíka Pacináče. Vymrzlá pastvina pokrytá relativně čerstvými kravskými lejny, nad níž fíčí ledový vítr s cáry mlhy, nás dokonale prověřuje. Nevzali jsme si s sebou lopatku, tak to s citem sobě vlastním sbíráme holýma rukama. Koneckonců, co by zanícený přírodovědec neobtěžoval pro zdar výstavy. Největší radost ze všeho má ovšem Pacináč, který trapem kolem nás obíhá kolečka snaže se v některém lejně nepozorovaně vyválet. Vymrzlí jak

Zadní část modelu srstnatého mamuta s „originálními“ bobky budila pozornost hlavně u dětí (foto J. Preclík)

preclíky, se zahnědlýma rukama a omámeni vůní nákladu ukrytého v kufru auta, konečně se dotrmácíme zpět do muzea. Bobky jsou láskyplně přeneseny do větrané místnosti v podkroví budovy muzea za účelem vysušení. Chodby muzea v nejvyšším patře tak po několik následujících dní svou vůní připomínají typický venkovský chlév, ačkoliv v žádném případě to nelze srovnat s kvalitami, kterých dosahuje Vašek, když v laborce pitvá přejeté vydry.

„Přičichni a rozpozněj giganta“ – úkol spočívající v poznávání trusu čtyř druhů zvířat přímo ve výstavních prostorách (foto J. Preclík)

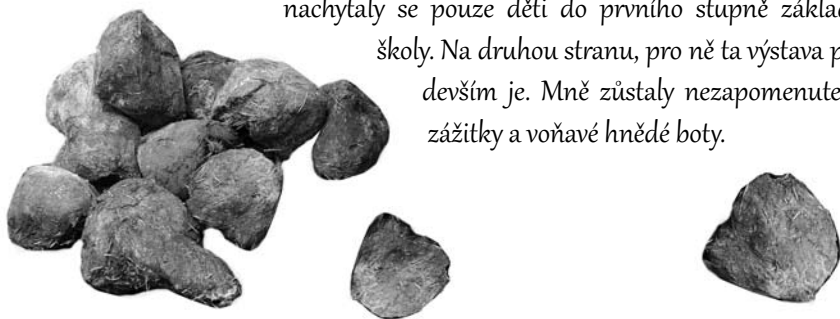
Po dokonalém vysušení a mechanickém zbavení plísně jsou bobky vysypány na mulčovací kůru pod příslušné zadnice instalovaných gigantů a já si naivně myslím, že už mám klid. Ovšem vynalézavost našich odborníků je vysoce kreativní, o čemž svědčí následující pointa, která žel postihla i moji maličkost, když mě Vašek po dvou týdnech vysílá opětovně do ZOO pro zaručeně čerstvé bobky slona, nosorožce a anoa nížinného, který má zřejmě lépe než kráva imitovat trus pratura. Svůj „ZOO okruh“ tentokrát zvládám sám a s takovou bravurou, až si samolibě myslím, že bych i místní ošetřovatele

strčil do kapsy. Věrka za mnou při odjezdu ještě volá: „A nosorožce nechceš?“, na což jí odpovídám: „Ne, ta h...a jsou od pohledu téměř stejná, sloní mi stačí!“. Po návratu do muzea materiál opatrně vykládám a s celým, téměř dvacetikilovým pokladem v přepravce pěšky vycházím až do 3. patra pochlubit se Vaškovi, jak úspěšně jsem pořídil. Málem při tom „padám na hubu“. Mé ochablé břišní svaly totiž nejsou na podobné vypětí zvyklé. Když Vašek zjišťuje, že jsem nedotáhl trus nosorožce, posílá mne zpět do ZOO. Naštvaný a nedoceněný ploužím se atriem k autu, když potkávám ustaranou Zuzku. Je duší celé výstavy a hlavu má teď zřejmě úplně jinde, když si stěžují: „Ten Vašek asi není normální. Představ si, že mne posílá znovu do ZOO pro bobky nosorožce. Vždyť ty h...a jsou úplně stejný jako sloní!“ Zuzka se na mne zadívá nechápavým, nepřítomným pohledem a beze slova odchází. Následuje opět cesta do ZOO a další kolečko s masovkou, tentokrát k pavilonu nosorožců. Věrka mi soucitně sděluje, ať se nedivím, že bobky nosorožce skutečně voní trochu jinak než sloní, mně to však pořád ještě nedochází. Obtížně získaný materiál vynáším znovu do 3. patra, kde vidím Vaška u čtyř velkých zavařovacích sklenic s mechanickým uzávěrem. A v těch sklenicích jsou kusy zahnědlé pevné látky. V ten okamžik již chápu všechno. Ty čerstvé bobky nejsou určeny k imitaci pod zadky gigantů, ale jako pachové vzorky k očichání návštěvníky muzea v pořadí slon (mamut), nosorožec (nosorožec srstnatý), anoa (pratur) a bobr (velebobr). Proto Vašek tolik trval na oddělení sloních a nosorožčích bobků.

„Zůstaň v klidu“, říká mi později Vašek. „To jsou prkotiny proti tomu, než se nám podařilo získat trus bobra. Kálí totiž do vody...“

Zkušenosti získané „těžbou“ zvířecích exkrementů jsem pak využil při kladení záludných otázek na jejich původ v rámci komentovaných prohlídek výstavou. Ovšem nachytaly se pouze děti do prvního stupně základní školy. Na druhou stranu, pro ně ta výstava především je. Mně zůstaly nezapomenutelné zážitky a voňavé hnědé boty.

ODKAZ PALEOLITU

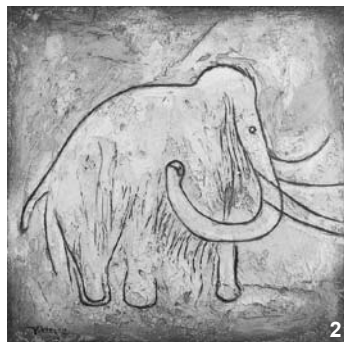

Souběžně s Giganty doby ledové probíhala výstava obrazů slovenského malíře Róberta Němečka, který v našem muzeu představil soubor 18 olejů a 12 grafik nazvaný „Newpaleoart“. Obrazy jsou reprodukcemi originálních jeskynních maleb a rytin, které ztvárňují známé druhy pleistocenních zvířat.

Pravěké umění autora vždy lákalo. Snad právě proto, že na výtvarných školách je téma jeskynních maleb probíráno na začátku dějin umění a je tedy prvním úkolem, se kterým se student na škole setká. Paleolitické nástěnné malby jsou interpretovány ve formě závěsných obrazů. Motivy byly záměrně zba-veny některých rušivých momentů a vrstvených přemaleb, místy byly citlivě (a s úctou k originálu) doplněny. Úplná kolekce obrazů obsahuje více jak 80 pláten různé velikosti a stále je doplňována o další nové interpretace nástěnných maleb. Autor se tímto snaží o upozornění a přenesení tohoto „zapomenutého“ umění současnému divákovi ve formě závěsného obrazu. (red)

Chodba vyzdobená reprodukcemi jeskynních maleb (foto J. Preclík)

Obrazy Róberta Němečka:
1) Modré grošované koně – jeskynní malba z Pech Merle, Francie (100 x 150 cm, 2012); 2) Mamut z Combarelles – jeskynní malba, Francie (60 x 60 cm, 2012); 3) Zápas jelenů – nástěnná malba, Font de Gaume, Francie (100 x 150 cm, 2012)

Róbert (Viktor) Němeček, akad. arch.

Narodil se 8.3.1957 v Bratislavě, kde také absolvoval Střední umělecko-průmyslovou školu, obor užitná grafika. Po skončení střední školy byl v roce 1977 přijat na Vysokou školu výtvarných umění v Bratislavě na obor interiérové architektury a výstavnictví k prof. Vojtechu Vulhanovi a prof. Dušanovi Kuzmovi. Studium na akademické půdě vyžadovalo i bohatší výtvarnou přípravu, a tak měl možnost spolupracovat s oddělením monumentální malby i sochařství. Po absolvování školy se krátce věnoval interiérové tvorbě a výstavnictví, ale po roce 1986 se vrátil k původní profesi - užitkové grafice, nejprve jako člen PHOTO DESIGN STUDIA. Později zakládá vlastní studio NDS. Neustálý kontakt s kolegy výtvarníky ho v roce 2004 dovedl k samostatné malířské tvorbě. Své hravé a plnokrevné abstraktní obrazy vystavuje doma i v zahraničí.

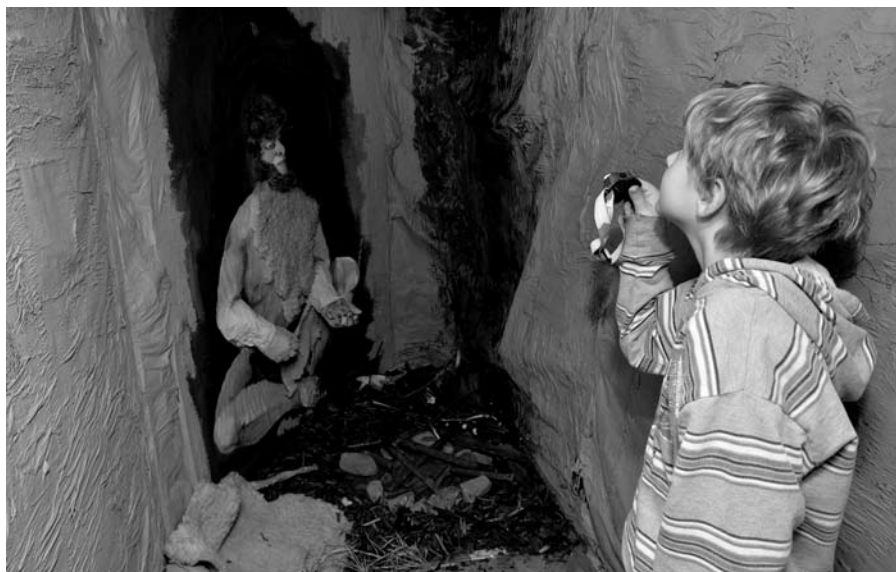
www.nds-studio.sk/newpaleoart/

PRAVĚKÁ HERNA

Martina Kaucká

Pokud se návštěvníci po zhlédnutí výstavy „Giganti doby ledové“ vydali do tzv. pravěké herny, našli místnost plnou zábavných aktivit pro rodiny s dětmi, ale vlastně i pro hravé jedince všeho věku.

Musím říci, že nejen dětské oči se rozzářily po sdělení, že si mohou vylézt na mamutíka. Pohybově nadanější návštěvníci se vyhoupli na jeho hřbet a prohlédli si náš pedagogický ateliér zase z jiné perspektivy. Ti všímavější mohli například rozluštit záhadu zvířecích stop a příběh, který se v nich nacházel... Pro zájemce byly totiž přichystány na chodbě bačkůrky ve tvaru nožiček zvířat. Každá bačkora odpovídala jedné ze siluet stop, které byly nalepeny na podlahu. *„Jednoduše si nasadíte bačkoru a vydejte se po stopě, která bačkoře tvarově odpovídá. Uvidíte, kam Vás zavede...“* vysvětlovali dětem muzejní pedagogy. Bobr, lev, medvěd, nosorožec, veledaněk – stopy každého zvířete končí v zátiší, odpovídajícímu přirozenému prostředí, ve kterém dané zvíře žilo. Například stopa lva

Prohlídka jeskyně s pravěkým člověkem a nástěnnými malbami (foto J. Preclík)

Hra na paleontologa – vykopej kost a urči, kterému zvířeti patřila (foto J. Preclík)

jeskynního procházela celým ateliérem. Lev si, tak jako v přírodě, značkuje své teritorium, potká se s daňkem, obejde mamuta, vyděsí bobra (který se schová do rákosí a je mu vidět jen ocas) a pokračuje dál do jeskyně, kde se může poprat o skrýš s medvědem, nebo si dát k obědu pravěkého člověka, který jeskyně využíval jako své obydlí.

Před vstupem do temné, přes 4,8 m hluboké jeskyně si návštěvník nasadil čelovku a pokusil se vžít do role pravěkého umělce. Jako inspirace sloužily jak samotné modely gigantů, tak i reprodukce nástěnných maleb od Viktora Němečka či nástrovní výmalba od slečny Michaely Brábníkové, která na výzdobě jeskyně pracovala. Na konci čekala na nejdůležitější „jeskyňáře“ reliéfně zpracovaná podobizna pravěkého člověka, sedícího u dohořívajícího ohně. Podlaha před ním byla pokryta kůrou, kostmi, klacky a nechýběla ani kůže.

K příbytku pravěkého člověka se vázal také další úkol. Děti si mohly zasednout ke stolu, na kterém byla připravena pracovní podložka se základním terénem z modelíny. Na podnosu se nacházely kousky kůže, klacíky,

Mamut k pomazlení i svezení malých návštěvníků a hra „nakrm zvíře kuličkou“ s cílem rozpoznat býložravce od masožravců (foto J. Preclík)

drobné kamínky a také ze samotvrdnoucí hmoty vytvořené kly mamutů. Děti se dozvěděly, že z těchto materiálů si lidé v pravěku stavěli svá obydlí. A to bylo také jejich úkolem. Do modelíny zapíchat kosti a kameny, zateplit chatu kůží a vytvořit tak svou představu pravěkého příbytku.

Po stopování zvěře, kreslení křídou na stěny jeskyně a postavení obydlí se děti uchýlily k papírové krabici naplněné polyuretanovými kousky, které běžně slouží v muzeu jako ochrana při přepravě exponátů. V ní mohly najít kosti zvířat, které pak přiřadily ke správnému obrázku kostry. Toto byla další z oblíbených aktivit, u které děti strávily dost času. Neustále se nořily hlouběji a hlouběji a pátraly po dalších možných objevech.

Pro zručné a trpělivé jedince byla pak připravena hra „Nakrm zvíře“. Jejich úkolem bylo trefit se s kuličkou do důlku. Pokud bylo zvíře masožravé, museli jste ho „nakrmit“ červenou kuličkou, pokud to byl býložravec, dostal kuličku zelenou. Ale nakonec i ti nejtrpělivější byli rádi, že vůbec trefili nějakou kuličku do dírký, na barvu nehledě.

Výstava „Giganti doby ledové“ zapojila do hry téměř všechny návštěvníkovy smysly. V první řadě si zvířata mohli prohlédnout a nejednoho návštěvníka překvapil křik veledaňka a hyen. Když badatelé řádně neuzavřeli sklenice se vzorky trusu býložravců, vystavené na pultíku u *Elasmotheria*, ovanula je skutečně nefalšovaná vůně přírody.

Zvláště malí návštěvníci těžce prožívali, že na vystavené modely mohou pouze koukat, a proto jim to pravěká herna vynahradila právě mamutíkem, na kterém se mohli povožít a řádně ho zatahat za chobot a kly.

Činnosti, které si zde děti vyzkoušely, prověřily jejich zručnost (stolní hra „Nakrm zvíře“), obratnost (zdolání mamutího hrbu), odvahu (vejít do tmavé jeskyně), kreativitu (kresba nástěnné malby, stavba obydlí) a zvědavost (hledání kostí v krabici a stopování zvěře). Doprovodné aktivity spojovaly nejen zábavný, ale také vzdělávací prvek. Doufám, že mohu říct, že tzv. pravěká herna byla pomyslnou třešničkou na dortu, kterou si návštěvníci mohli po projití výstavy „Giganti doby ledové“ vychutnat.

1) stopování divé zvěře, 2) stavba modelu obydlí pravěkého člověka z přírodních materiálů
(foto J. Preclík)

STRAŠIDLA V MUZEU

Eliška Wiesnerová

Téměř po roce se v muzeu opět sešla rozličná strašidla, pohádkové a kouzelné bytosti. Oblíbená akce pro malé i větší byla tentokrát **inspirována řeckými bájemi a mýty** a samozřejmě rovněž expozicí **Antický sen**.

V sobotu 20. října 2012 byla pro návštěvníky přichystána řada úkolů, při jejichž plnění museli prokázat nejen odvahu a zručnost, ale často zapojit i mozkové buňky. V knihovně například čekala se svými hádankami bájná sfinga, na dvoře bylo nutné najít cestu bludištěm a utkat se v litém souboji s Minotaurem. Jako důkaz vítězství se malí odvážlivci prokazovali chlupem vytrženým z Minotaurovy husté srsti. V dalších úkolech počítaly děti hady svíjející se okolo hlavy Medúzy, skládaly souhvězdí pojmenované podle antických hrdinů a bájných zvířat či hledaly po chodbách Trójského koně a trojhlavého psa Kerbera. Přestože v antických bájích se nesplněný úkol či

Lité boje probíhaly u antického chrámu (foto J. Preclík)

Děti dorazily tradičně ve strašidelných převlecích, celá akce se však nesla zejména v duchu antické krásy a někteří kolegové byli od vystavených soch téměř k nerozeznání
(foto J. Preclík)

neuhodnutí hádanky krutě trestaly, v muzeu byla i snaha oceněna razítkem do hrací karty. Po nasbírání všech razítek předstoupily děti před vládce bohů Dia, který se pro tento den snesl z Olympu do Císařského sálu, a obdržely malý dárek. Navíc si děti mohly vyzkoušet přilbu, meč a štít, které nosil hrdina Perseus. Pravděpodobně měl však antický hrdina své zbraně vyrobené z kvalitnějšího materiálu, ty muzejní totiž nevydržely a na konci dne by jimi Perseus nezabil ani mouchu, natož Medúzu.

Ve spolupráci se Soukromou střední školou Industria II bylo opět připraveno strašidelné líčení a česání, letos navíc s možností nechat si vytvořit účes, jaký nosily řecké bohyně, a zájem byl opravdu veliký. Celou akci provázeli pracovníci muzea převlečení jako řečtí bohové.

PŘÍRODOVĚDNÝ STUDIJNÍ DEPOZITÁŘ

Od podzimu loňského roku je v provozu nový Přírodovědný studijní depozitář. Tematicky je zaměřen na přírodu Ústeckého kraje. Představeny jsou hlavní dílčí oblasti vycházející z geologické stavby území – Šluknovsko (lužický žulový masiv), Krušné hory (krušnohorské krystalinikum), Labské pískovce (česká křídová pánev), České středohoří (vulkanity) a Severočeské pánve (třetihorní sedimenty, uhlí) a samostatnou skupinu pak tvoří čtvrtohorní pokryvné uloženiny.

Vystaveny jsou zde vzorky z geologických sbírek našeho muzea (typické horniny, minerály a zkameněliny) doplněné o charakteristickou faunu a flóru jednotlivých oblastí. Příkladem mohou být běžní zástupci hmyzu (brouci či denní motýli), vycpané exempláře ptáků, hlodavců, plazů, a mnohé další zajímavosti. K prohlédnutí je zde i dioráma ztvárňující mohutné suťoviisko u obce Dolní Zálezly s pohledem do kaňonu řeky Labe protékající Českým středohořím.

Studijní depozitář není (vzhledem ke svému umístění) součástí stále otevřených výstavních prostor. Prohlídka je možná na vyžádání s muzejním průvodcem. Místnost je průběžně využívána také pro pořádání tematických seminářů či workshopů. Studijní depozitář by měl však sloužit hlavně školákům k interaktivnímu programu, jako doplněk běžného učiva přírodopisu. (red)

Exponáty vystavené v přírodovědném depozitáři – jezek západní a okáč metlicový
(foto J. Preclík)

Další příklady exponátů – roháč obecný a orlovec říční (foto J. Preclík)

Studijní depozitář má kapacitu 25 až 30 míst k sezení; vitríny jsou naplněny sbírkovými předměty z našeho muzea, které charakterizují přírodu Ústecka (foto J. Preclík)

DIALOG S ČASEM

Chodby ve 3. patře Muzea města Ústí nad Labem zdobí kolekce mramorových plastik z díla evropsky významného sochaře a ústeckého rodáka, prof. Klause Horstmann-Czecha. Jeho díla jsou zastoupena v řadě významných galerií v Německu i jinde v zahraničí. Umělec byl roku 2010 vyznamenán čestnou profesurou přední akademie umění starého kontinentu ve Florencii. Střídavě žije a tvoří v německém Heidelbergu a v italském městě Carrara.

V České republice se s dílem Horstmann-Czecha můžete od konce roku 2011 setkat právě zde, v Ústí nad Labem. Jeho vztah k severočeské metropoli je totiž niterný. Narodil se tu roku 1943 do česko-německé rodiny. Po válce, když mu bylo šest let, se odstěhoval s rodiči do Německa. Vazby na Ústí však nezanikly a sochař v dospělosti své rodné město pravidelně navštěvuje. V roce 2011 se rozhodl část svých děl darovat městu a obohatit tak umělecké sbírky cennou kolekcí svých plastik. Zařadil se tak mezi nejvýznamnější mecenáše ústeckého muzea v celé jeho 135leté historii. (red)

Mramorové plastiky Klause Horstmann-Czecha (foto J. Preclík)

EXPONÁTY MĚSÍCE

Také v uplynulém půlroce byly k vidění kromě různorodých výstav nové Exponáty měsíce. Ve vitríně se vystřídali trpaslíci všeho druhu s dobovými pohledy, předměty každodenního života z období totality či s mincemi z pokladu v Lipové. K posledním vystaveným patřil mimo jiné mnohadílný Ottův naučný slovník a exponát měsíce února, který úzce souvisel s výstavou Giganti doby ledové a ideálně tak doplnil prezentovanou kolekci pleistocenních kostí o šelmy psovitě. (red)

Exponáty měsíce v období září 2012 až březen 2013:

září	Každodennost 70. a 80. let
říjen	Trpaslíci nikdy nespí – noví i starí trpaslíci ve sbírce Muzea města Ústí nad Labem
listopad	Poklad z Lipové v dobovém kontextu
prosinec	Pohlednice průmyslových výstav v Ústí nad Labem
leden	Ottův slovník naučný
únor	Psovitě šelmy doby ledové
březen	Doklady germánských pecí z doby římské (hutnictví železa na Ústecku)

Na první straně obálky:

Rekonstrukce jeskynní malby nosorožce v jeskyni Chauvet, Francie,
olej na plátně 90 x 70 cm, autor Róbert Němeček (2012)

Na druhé straně obálky:

Grafiky tématicky zaměřené na zvířata doby ledové vystavené
v klubovně muzea, autor Róbert Němeček

Na třetí straně obálky:

Obrazy, jež byly součástí výstavy „Giganti doby ledové“ znázorňující
veleďaňka, mamuty, ptáky Moa, boj pravěkých lidí s jeskynním medvědem
a studie hlavy hyeny, autor Petr Modlitba (2008–2012)

PŘÍSPĚVKY K ÚSTECKÉ VLASTIVĚDĚ

číslo 6

Vydalo © Muzeum města Ústí nad Labem
2013

Tisk: Jiří Bartoš – SLON, spol. s r. o., Ústí nad Labem

Náklad: 500 výtisků

Redakce, grafická úprava a sazba: RNDr. Zuzana Vařilová, Ph.D.

Jazyková redakce: Ivana Bublíková, Mgr. Michaela Kalinová

Redakční rada: Mgr. Václav Beran, Mgr. Václav Houfek,

Helena Houfková, Mgr. Eliška Wiesnerová

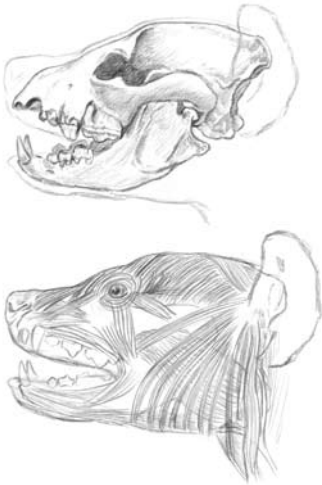
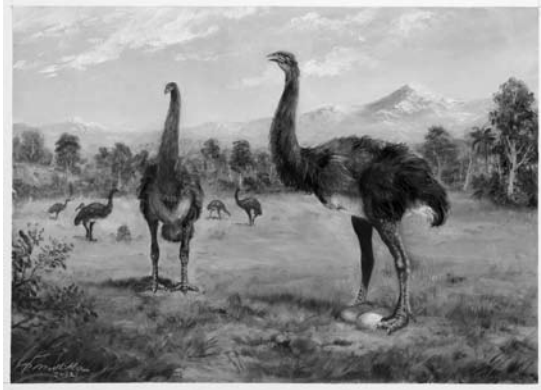
Adresa redakce: Muzeum města Ústí nad Labem, Masarykova 1000/3, 400 01

Ústí nad Labem, telefon: 475 210 937, web: www.muzeumusti.cz

Evidenční číslo MK ČR E 10794

ISSN 1213-1873

Vydalo Muzeum města Ústí nad Labem v roce 2013
ISSN 1213-1873

www.muzeumusti.cz